МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ЧОЛОВІКІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП ПРО РОЛЬ ЖІНКИ В СУСПІЛЬСТВІ**

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0534-з-2-дн
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Чорнота Анна Вікторівна
Керівник: д-р психол. наук, професор кафедри психології Горбань Г.О.
Рецензент: д-р психол. наук, професор кафедри психології Клопота Є.А.

Запоріжжя – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2026 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Чорноті Анні Вікторівні

Тема роботи Соціально-психологічні особливості уявлень чоловіків різних вікових груп про роль жінки в суспільстві

керівник роботи Горбань Г.О., д-р психол. наук, професор кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «02» 10 2025 року № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури та соціологічно-психологічних досліджень.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналіз основних соціально-психологічних концепцій ґендерних уявлень та ролі жінки у сучасному суспільстві; за допомогою методу ВАД емпірично дослідити динаміку уявлень чоловіків різних вікових груп про роль жінки; виявити соціально-психологічні особливості сприйняття жінки в професійній та сімейно-побутовій сферах залежно від віку респондентів; проаналізувати зміну ґендерних орієнтацій чоловіків під впливом кризових суспільних чинників.

5. Перелік графічного матеріалу: 6 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Горбань Г.О., професор		
Розділ 1	Горбань Г.О., професор		
Розділ 2	Горбань Г.О., професор		
Розділ 3	Горбань Г.О., професор		
Висновки	Горбань Г.О., професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	серпень 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	вересень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	жовтень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	листопад 2025 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	грудень 2025 р.	Виконано
6	Написання висновків	січень 2026 р.	Виконано
7	Передзахист	січень 2026 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	лютий 2026 р.	Виконано

Студент _____ А. В. Чорнота

Керівник роботи _____ Г. О. Горбань

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Г. В. Коваль

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 78 сторінок, 6 рисунків, 20 джерел.

Об'єкт дослідження: соціальні уявлення особистості про ґендерні ролі.

Предмет дослідження: соціально–психологічні особливості уявлень чоловіків різних вікових груп про роль жінки в суспільстві.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження (на основі вторинного аналізу даних) специфіки ґендерних уявлень чоловіків щодо жінок у контексті вікової періодизації.

Гіпотеза дослідження: припускаємо, що вік виступає ключовим чинником диференціації ґендерних уявлень чоловіків.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, метод вторинного аналізу даних (ВАД) соціологічних та психологічних досліджень, порівняльний аналіз для зіставлення установок різних вікових груп.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації розрізнених емпіричних даних щодо ґендерних уявлень чоловіків та виявленні специфічних вікових закономірностей сприйняття жіночих ролей через призму вторинного аналізу в контексті реалій сьогодення.

Галузь використання: результати можуть бути використані в сімейному консультуванні, HR-практиці для запобігання дискримінації та при розробці тренінгів ґендерної чутливості.

ВІКОВІ ГРУПИ, ВТОРИННИЙ АНАЛІЗ ДАНИХ (ВАД), ҐЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ, РОЛЬ ЖІНКИ, СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ, ЧОЛОВІКИ.

SUMMARY

Chornota A.V. Social-psychological representations of men of different age groups about the role of women in society.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (20 items, 12 of foreign origin). The qualifying work volume is 80 pages long, 78 of them – main text.

The qualifying work gives theoretical survey and describes the research of social-psychological features of men's gender representations regarding women's roles across different life stages. The work is composed of 3 chapters, each dealing with different aspects of gender perception transformation in the context of age and social changes.

The research object: social representations of the individual about gender roles.

The research subject: socio-psychological characteristics of the representations of men of different age groups about the role of women in society.

The research goal: is to theoretically substantiate and empirically investigate (based on secondary data analysis) the specifics of men's gender representations regarding women in the context of age periodization and modern social challenges.

The research tasks are: – to analyze the main social-psychological concepts of gender representations and the role of women in modern society; – to theoretically substantiate the influence of age periodization on the transformation of men's gender attitudes; – to empirically investigate the dynamics of representations of men of different age groups (young, middle-aged, and older) using the method of secondary data analysis (SDA); – to identify socio-psychological features of the perception of women in professional and family-household spheres depending on the age of respondents; – to analyze the change in men's gender orientations under the influence of crisis social factors, particularly the state of war.

Chapter 1 «Theoretical concepts of gender representations and age groups in modern psychology» provides a theoretical analysis of social representations as regulators of gender interaction. It generalizes theoretical approaches to the dichotomy of "traditionalism-egalitarianism" and systematizes socio-psychological factors forming representations across different age groups.

Chapter 2 «Systematization of empirical data regarding men's gender attitudes» justifies the application of the secondary data analysis (SDA) method. It describes the formation of the sample of secondary sources and validation criteria for sociological and psychological monitoring data from 2021–2025. The model for structuring data for comparative age analysis is explained.

Chapter 3 «Comparative analysis of social-psychological representations of men of different age groups» explains the findings regarding age differences in perceiving women's roles. It details the egalitarian tendencies of youth, the partnership model of middle-aged men, and the phenomenon of "age inversion" in the older group. The analysis proves that while young men favor professional equality, older men show a shift toward expressiveness and recognize female dominance in the domestic sphere. The impact of the war on shifting the image of women from "object of protection" to "subject of action" is substantiated.

Key words: gender representations, social representations, role of women, age groups, men, secondary data analysis (SDA).

ЗМІСТ

ВСТУП 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ҐЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ТА ВІКОВИХ ГРУП У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ 12

1.1. Соціальні уявлення як фактор регуляції ґендерної взаємодії 12

1.2. Структура ґендерних ролей жінки: від традиціоналізму до егалітаризму 17

1.3. Соціально-психологічні чинники формування уявлень за віковими групами 23

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНИХ ДАНИХ ЩОДО ҐЕНДЕРНИХ УСТАНОВОК ЧОЛОВІКІВ 30

2.1. Обґрунтування застосування вторинного аналізу даних (ВАД) 30

2.2. Формування вибірки вторинних джерел та критерії валідизації 38

2.3. Структурування даних для порівняльного аналізу за віковими групами 46

РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЧОЛОВІКІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП 53

3.1. Вікові відмінності у сприйнятті ролей жінки у сімейно-побутовій сфері 53

3.2. Вікові відмінності уявлень про професійну та публічну роль жінки 60

3.3. Соціально-психологічна інтерпретація виявлених вікових тенденцій 66

ВИСНОВКИ 74

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Трансформація сучасного суспільства суттєво впливає на переосмислення ґендерних ролей. Традиційний розподіл на «чоловічі» та «жіночі» сфери відповідальності поступово розмивається, поступаючись місцем егалітарним тенденціям. Проте цей процес не є лінійним та однорідним: існують суттєві розбіжності у сприйнятті цих змін різними соціально–демографічними групами, серед яких ключовим фактором виступає вік.

Особливого наукового інтересу набуває вивчення саме чоловічих уявлень про роль жінки, оскільки чоловіки часто виступають носіями більш консервативних поглядів, що може призводити до міжособистісних конфліктів у сім'ї та професійній сфері. Розуміння того, як змінюються (або залишаються стабільними) погляди чоловіків залежно від їхнього вікового етапу розвитку, є критично важливим для гармонізації ґендерної взаємодії. Окрім того, психологічні особливості вікових криз та змін (наприклад, перехід від інструментальності до експресивності у літньому віці) можуть суттєво коригувати ґендерні установки, що потребує детального аналізу.

Вагомий внесок у розробку теоретико–методологічних засад ґендерної психології та дослідження статево–рольових стереотипів зробила плеяда сучасних українських науковців.

Зокрема, соціально–психологічні механізми ґендерної соціалізації та формування ґендерної ідентичності ґрунтовно висвітлено у працях Т.В. Говорун та О.Л. Кікінежді. Проблематику трансформації ґендерних ролей в умовах сучасного українського суспільства активно розробляють такі дослідниці, як Т.О. Марценюк (соціологія ґендеру, чоловічі студії) та О.Р. Кісь (ґендерна антропологія, історичні аспекти жіночності).

Питання психології статі, специфіки маскулінності та фемінності, а також міжособистісної взаємодії статей перебувають у фокусі уваги В.О. Васютинського, В.П. Кравця та Л.М. Карамушки. Окрім того, значущими для нашого дослідження є напрацювання Н.В. Лавріненко та Г.В. Герасименко, які аналізують ґендерні стереотипи та нерівність через призму соціологічних даних, що є особливо цінним у контексті використання методу вторинного аналізу.

Попри значну кількість публікацій, тема вікової динаміки саме чоловічих уявлень про жіночі ролі залишається недостатньо вивченою у вітчизняній психології, що й зумовлює необхідність даного дослідження.

Об’єкт дослідження – соціальні уявлення особистості про ґендерні ролі.

Предмет дослідження – соціально–психологічні особливості уявлень чоловіків різних вікових груп про роль жінки в суспільстві.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні (на основі вторинного аналізу даних) специфіки ґендерних уявлень чоловіків щодо жінок у контексті вікової періодизації.

Відповідно до мети та плану роботи сформульовано наступні завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні концепції ґендерних уявлень у сучасній психології та визначити роль соціальних уявлень у регуляції ґендерної взаємодії.

2. Охарактеризувати структуру ґендерних ролей жінки в континуумі від традиціоналізму до егалітаризму.

3. Виявити соціально–психологічні чинники, що впливають на формування ґендерних уявлень у різних вікових групах.

4. Обґрунтувати доцільність застосування методу вторинного аналізу даних (ВАД) для дослідження ґендерних установок та сформувати вибірку релевантних джерел.

5. Здійснити систематизацію та структурування емпіричних даних для порівняльного аналізу.

6. Визначити вікові відмінності у сприйнятті чоловіками ролей жінки у сімейно–побутовій сфері.

7. Дослідити динаміку уявлень чоловіків різних вікових груп щодо професійної та публічної реалізації жінок.

8. Здійснити соціально–психологічну інтерпретацію виявлених вікових тенденцій.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що вік є диференціюючим чинником у формуванні ґендерних уявлень чоловіків, а саме:

– Молоді чоловіки схильні демонструвати більш егалітарні погляди на професійну роль жінки, проте можуть зберігати амбівалентність щодо розподілу побутових обов'язків.

– Чоловіки середнього віку частіше орієнтовані на партнерську модель, проте їхні уявлення значно залежать від власного сімейного досвіду.

– У старшій віковій групі може спостерігатися парадоксальне поєднання традиційної екзекутивності із підвищенням орієнтації на стосунки та експресивність (зниження інструментальності), що змінює їхнє сприйняття домінантності жінок у побуті.

Методи дослідження. Для розв’язання поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових методів:

– Теоретичні: компіляція наукової літератури для з’ясування стану розробленості проблеми.

– Емпіричні: метод вторинного аналізу даних (ВАД) соціологічних та психологічних досліджень, порівняльний аналіз (для зіставлення установок різних вікових груп).

Наукова новизна роботи полягає у систематизації розрізнених емпіричних даних щодо ґендерних уявлень чоловіків та виявленні специфічних

вікових закономірностей сприйняття жіночих ролей через призму вторинного аналізу в контексті реалій сьогодення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання в практиці сімейного консультування, при розробці тренінгів ґендерної чутливості, а також у роботі HR–спеціалістів для попередження ґендерної дискримінації в різновікових колективах.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел із 20-ти найменувань. Загальний обсяг основного тексту – 78 сторінок. Робота містить 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ҐЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ ТА ВІКОВИХ ГРУП У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Соціальні уявлення як фактор регуляції ґендерної взаємодії

Дослідження механізмів ґендерної взаємодії потребує першочергового визначення змісту поняття «соціальні уявлення». У психологічній науці соціальні уявлення розглядаються як система цінностей, ідей та практик, які виконують подвійну функцію: по–перше, встановлюють порядок, що дозволяє індивідам орієнтуватися в їхньому матеріальному та соціальному світі; по–друге, забезпечують комунікацію між членами спільноти, надаючи їм код для іменування та класифікації різних аспектів їхнього світу та історії.

У цьому контексті ґендерні уявлення доцільно визначити як специфічну форму соціальних уявлень, що містить сукупність переконань, стереотипів, образів та нормативних приписів, які конструюють соціальну реальність відмінностей між статями. Це та «призма», крізь яку чоловіки та жінки інтерпретують поведінку одне одного, наділяючи її змістом відповідно до засвоєних культурних кодів. Для чоловіків система ґендерних уявлень виступає когнітивною схемою, що не лише описує, якою «є» жінка, але й прескриптивно (нормативно) визначає, якою вона «має бути» для збереження його власної ідентичності.

Проблематика ґендерної взаємодії в сучасній соціальній психології тісно пов'язана з концепцією соціальних уявлень (Social Representations). Вони виступають не лише засобом колективного розуміння та категоризації світу, але й потужним нормативним регулятором, який визначає, що вважається «природним» і «належним» для чоловіків та жінок [1]. Це не проста сума

індивідуальних думок, а колективно вироблені системи знань, що формуються у повсякденній комунікації.

Базовою концепцією для розуміння того, як ідеї стають соціальними нормами, є теорія Сержа Московічі [2]. Він визначав соціальні уявлення як «здоровий глузд» суспільства, що дозволяє індивідам спілкуватися та орієнтуватися у світі. Регуляція взаємодії забезпечується двома ключовими процесами:

Якір (Anchoring) – це акт класифікації, у якому нові соціальні об'єкти відносяться до вже існуючих категорій. У взаємодії індивід миттєво «якіриться» до категорії «чоловік» чи «жінка». Цей акт категоризації є першим регулятивним кроком, оскільки він автоматично активує увесь асоційований нормативний та стереотипний контент, що виступає основою для подальших очікувань [2]. Наприклад, жінку, яка виявляє агресію, можуть «якірити» до категорії «істерична» або «неприродна», тоді як подібна поведінка чоловіка може бути «заякірена» як «рішуча» чи «сильна». Механізм якоріння забезпечує когнітивну економію, але ціною є посилення стереотипності сприйняття. Тобто, якір (або зачеплення) це механізм, що дозволяє класифікувати нове чи незвичне явище через його віднесення до вже існуючих соціальних категорій.

Об'єктивація (Objectification) – цей механізм перетворює абстрактні ідеї (наприклад, «мужності» як стриманості) на конкретні, візуалізовані образи (наприклад, чоловік, що не плаче). Об’єктивовані образи стають соціальними доказами правильності ґендерних уявлень і функціонують як прямий регулятор поведінки, підштовхуючи індивідів до відповідності цьому, вже «видимому», образу. Це робить норми емпірично очевидними і підлягає суспільному тиску. Тобто, об’єктивація це процес перетворення абстрактних концептів на конкретні, майже матеріальні образи. Ґендерні уявлення об’єктивуються через візуальні образи, ритуали та мовленнєві кліше, які стають еталонами, за якими люди оцінюють себе та інших під час комунікації.

Стосовно чоловічих уявлень, механізми якоріння та об’єктивації часто працюють на збереження статус-кво. Чоловіки схильні «якірити» сучасних емансипованих жінок до звичних категорій (наприклад, успішну керівницю можуть відносити до категорії «залізна леді» або «кар’єристка», що позбавляє її атрибутів жіночності в їхніх очах). Об’єктивація жінки у свідомості чоловіка часто відбувається через акцент на тілесності та репродуктивній функції, перетворюючи жінку на символічний об’єкт (берегиня, муза, сексуальний об’єкт).

Отже, концепція С. Московічі [2] дозволяє зрозуміти, що ґендерні уявлення чоловіків — це не просто особиста думка, а колективний механізм захисту групової ідентичності. Через категоризацію чоловіки намагаються впорядкувати зміни у жіночих ролях, часто спрощуючи їх до зрозумілих традиційних схем.

Таким чином, теорія Сержа Московічі [2] пояснює, як індивіди за допомогою когнітивних інструментів формують та використовують уявлення, але не дає відповіді, чому ці уявлення настільки стійкі та важко піддаються змінам.

Для розуміння того, чому одні ґендерні стереотипи є надзвичайно стійкими, а інші швидко змінюються, критично важливим є структурний підхід Жан–Клода Абріка [3]. Він довів, що соціальне уявлення складається з двох систем:

Центральне ядро містить найбільш фундаментальні, історично та культурно зумовлені цінності спільноти. Саме ядро забезпечує стабільність ґендерних уявлень і чинить опір швидким змінам. Тож, центральне ядро інкапсулює базові, історично усталені та морально значущі цінності (наприклад, есенціалістські переконання про біологічне призначення: «жінка – перш за все мати»). Це ядро є головним стійким регулятором, оскільки воно визначає сенс усього уявлення та служить критерієм легітимності для будь–яких соціальних змін. Його незмінність забезпечує соціальну ідентичність.

Периферійна система складається з більш гнучких елементів, що дозволяють особистості адаптувати свою поведінку до конкретних умов «тут і зараз», що забезпечує адаптацію ядра до вимог сучасності (наприклад, «жінка може працювати, але її сім'я не має страждати»). Саме через периферію відбувається еволюція від традиційних до партнерських стосунків у сучасному українському суспільстві.

Структурна стійкість ґендерних уявлень забезпечується ієрархічною організацією елементів, де регулятивний вплив полягає у структурному конфлікті між центральним ядром та периферійною системою [3]. Згідно з цією моделлю, центральне ядро (стабільна частина) акумулює традиційні, есенціалістські норми суспільства, тоді як гнучка периферія дозволяє інтегрувати нові егалітарні практики та індивідуальний досвід без негайної дестабілізації всієї системи. Така амбівалентність дає змогу особистості адаптуватися до вимог сучасності, зберігаючи при цьому внутрішню цілісність колективно розділених уявлень.

Застосування моделі Ж.-К. Абріка [3] до аналізу чоловічої психології виявляє, що центральне ядро уявлень про жінку часто містить архаїчні елементи патріархального укладу (очікування вірності, підпорядкування, материнства), які забезпечують чоловікові відчуття безпеки та домінування. Водночас периферійна система чоловічих уявлень є більш пластичною: сучасний чоловік може погоджуватися з тим, що жінка працює чи водить авто (периферія), доки це не загрожує його статусу глави сім’ї (ядро).

Тож, структурний підхід пояснює парадокс чоловічого сприйняття: зовнішня згода з рівноправністю (зміни в периферії) може співіснувати з глибоким внутрішнім опором реальній зміні ролей (стабільність ядра), що і створює ґрунт для міжособистісних конфліктів.

В українському науковому дискурсі особливе місце посідають праці М. Ткалич [4], яка розглядає ґендерні уявлення як фундамент ґендерної взаємодії.

Дослідниця наголошує, що уявлення чоловіків часто детерміновані організаційною культурою та традиційним суспільним устроєм. Чоловіче сприйняття, за М. Ткалич [4], характеризується вищою мірою ригідності: чоловіки схильні оцінювати роль жінки через призму «доцільності» для власного комфорту та статусу.

За М. Ткалич [4], трансформація чоловічих уявлень відстає від реальних змін у житті жінок. Це створює «ґендерний розрив», де чоловік продовжує сприймати жінку як допоміжний ресурс, тоді як її реальна роль у суспільстві вже стала суб’єктною та автономною.

Таким чином, ми бачимо, що у вітчизняній психології (Т. Говорун, М. Ткалич, О. Кікінежді) [4;5] трансформація соціальних уявлень аналізується через призму переходу від традиційного до партнерського (егалітарного) типу взаємодії.

На сучасному етапі (2022–2025 рр.) спостерігається інтенсивна динаміка уявлень під впливом воєнного стану та соціальних викликів, а саме соціальні уявлення українців демонструють зростання толерантності до нетипових ґендерних ролей. Згідно з "Індексом ґендерної рівності 2025", загальний рівень забезпечення рівних прав та можливостей в Україні оцінюється у 61,4 бала, що свідчить про стійку інтеграцію європейських стандартів у суспільну практику, попри умови воєнного стану [6].

Образ жінки у суспільних уявленнях трансформувався з «об'єкта захисту» на «суб’єкт дії» (волонтерка, військовослужбовиця, лідерка), що докорінно змінює механізми взаємодії між статями на рівні ділової та особистої комунікації.

Таким чином, соціальні ґендерні уявлення є багатошаровою структурою, яка починається з когнітивної категоризації, підтримується структурною стійкістю, реалізується у поведінці через соціальний тиск і завершується підтримкою соціальної нерівності. Та якщо класичні теорії фокусувалися на

стабільності цих структур, то сучасні дослідження демонструють їхню високу пластичність. Соціальні уявлення трансформуються під впливом вікових змін та радикальних суспільних трансформацій, забезпечуючи перехід від жорсткої дихотомії ролей до більш гнучких, адаптивних моделей поведінки.

1.2 Структура ґендерних ролей жінки: від традиціоналізму до егалітаризму

У сучасному психологічному дискурсі аналіз життєдіяльності жінки вимагає глибокої деконструкції поняття ґендерної ролі та її внутрішньої архітектури. Ґендерна роль визначається як динамічна система соціальних очікувань, норм та приписів, що диктують індивіду відповідні моделі поведінки, установки та психологічні характеристики залежно від його біологічної статі. Структура ґендерної ролі є складним багатокомпонентним конструктом, що включає когнітивний компонент (знання про рольові стандарти), емоційно–ціннісний (внутрішнє ставлення до цих норм) та поведінковий компонент (безпосередня реалізація рольових сценаріїв у приватній та публічній сферах).

Аналіз структури ґендерної ролі жінки у сучасній психології є відображенням соціальної еволюції: від жорсткого бінарного поділу, що базується на біологічному детермінізмі, до визнання психологічної андрогінії, множинності ролей та їхньої контекстуальної залежності. Ця еволюція демонструє послідовне подолання есенціалізму на користь соціального конструктивізму.

Фундаментальним для розуміння традиційних моделей є структурно–функціональний підхід Т. Парсонса та Р. Бейлза [7]. Вони обґрунтували тезу, що для стабільного функціонування сім’ї як базової соціальної системи необхідна жорстка рольова спеціалізація. Відповідно до цієї концепції, структура ґендерних ролей базується на дихотомії:

Інструментальна роль (чоловіча), де фокус на досягненні зовнішніх цілей, роботі з об’єктами, здобуванні ресурсів, зовнішній адаптації та захисті. Ця роль вимагає агентних якостей: раціональності, наполегливості, амбіційності. Тобто інструментальна роль орієнтована на зовнішню взаємодію, професійні досягнення, здобуття ресурсів та раціональне управління.

Експресивна роль (жіноча), де фокус на внутрішній інтеграції сімейної групи, підтримці емоційного клімату, знятті напруги та соціалізації дітей. Ця роль вимагає комунальних якостей: чутливості, емпатії, пасивності, орієнтації на потреби інших. Тобто спрямована на внутрішню інтеграцію групи, підтримку емоційного балансу, виховання дітей та створення психологічного затишку. У традиційному розумінні жіноча роль сприймається як вторинна та обслуговуюча щодо інструментальних цілей чоловіка. Така структура жорстко обмежує агентність жінки приватним простором і закріплює її залежне становище [7].

Структура ролі жінки тут є підпорядкованою та комплементарною. Вона жорстко обмежена приватною, сімейною сферою, а її психологічні риси (емоційність, пасивність) розглядаються як необхідні для виконання виключно експресивної функції. Будь–яке відхилення від цієї бінарної структури, наприклад, професійні амбіції жінки, розглядалося як дисфункціональне та загрозливе для стабільності сім’ї.

Для чоловічої самосвідомості така модель є найбільш комфортною, але й найбільш обмежуючою. Вона формує уявлення, що чоловіча цінність прямо залежить виключно від інструментальних досягнень (заробіток, кар'єра). Відповідно, успішна реалізація жінки в інструментальній сфері сприймається чоловіками-традиціоналістами як пряма загроза їхній маскулінності та функціональній корисності для сім'ї.

Отже, традиціоналістська концепція закріплює у свідомості чоловіків жорстку дихотомію, де активність жінки автоматично означає пасивність чоловіка, що блокує розвиток партнерських відносин.

Такий стан речей – ідея, що ролі зумовлені «природою» невдовзі почав викликати критику Парсонсівського есенціалізму, що призвела до розвитку теорії соціальних ролей Еліс Іглі [8]. Е. Іглі [8] запропонувала біосоціальний підхід, який пояснює структуру ролей не внутрішньою необхідністю, а соціальною адаптацією до історично сформованого розподілу праці.

Структура ґендерної ролі жінки сформувалася як комунальна (турботлива, орієнтована на інших) не через вроджені якості, а через її історичну приналежність до ролей, пов'язаних з домом та вихованням. Ці ролі вимагали комунальних рис, і суспільство почало приписувати ці риси жінкам.

Згідно з теорією соціальних ролей Е. Іглі [8], соціальні уявлення формують систему прескриптивних очікувань (якими чоловіки та жінки мають бути). Цей соціальний тиск виступає потужним регулятором: відповідність ролі винагороджується схваленням, а відхилення призводить до санкцій.

Сучасні мета–аналізи Е. Іглі та В. Вуд [8] підтверджують, що ґендерні відмінності є значно меншими, ніж вважалося, і вони легко змінюються. Коли жінки масово починають займати традиційно чоловічі ролі (наприклад, у сфері політики чи STEM), їхня поведінка та структура рис швидко змінюються, демонструючи більшу агентність (незалежність, амбіційність), що руйнує есенціалістську структуру Парсонса. Таким чином, структура ролі є динамічною та залежною від соціального контексту і ролей, які виконує індивід.

У контексті формування чоловічих уявлень це означає, що стереотипи про жінок змінюються лише тоді, коли чоловіки масово спостерігають жінок у нових ролях. Якщо чоловік у своєму досвіді (на роботі, в армії) бачить ефективних жінок-лідерів, його уявлення про «жіночі риси» трансформуються. Однак, якщо в його приватному житті жінка виконує лише побутову роботу, його уявлення залишаються традиційними, попри суспільні декларації.

Отож, теорія соціальних ролей доводить, що уявлення чоловіків є похідними від реального розподілу праці. Зміна поглядів чоловіків на роль

жінки можлива не через переконання, а через спільну діяльність у раніше «нетипових» сферах.

Якщо Е. Іглі [8] довела, що ролі є змінними, то Сандра Бем [9] надала психологічний інструмент для вимірювання цієї змінності, забезпечуючи перехід до повноцінної егалітарної моделі. С. Бем [9] першою довела, що маскулінність і фемінність є незалежними вимірами, а не протилежними полюсами однієї шкали.

С. Бем [9] ввела поняття психологічної андрогінії – здатності індивіда поєднувати високий рівень як традиційно маскулінних (агентних), так і традиційно фемінних (комунальних) рис. Вона довела, що жорстка фіксація на традиційній фемінності обмежує адаптивні можливості особистості. В егалітарній моделі структура жіночої ролі стає пластичною: вона інтегрує інструментальні характеристики (автономію, лідерство, рішучість) без втрати здатності до емпатії. Це дозволяє жінці виходити за межі патріархальних стереотипів та ставати повноцінним суб’єктом суспільних процесів.

Для чоловіків прийняття концепції андрогінії є складнішим процесом через жорсткий тиск норм маскулінності. Проте, розвиток егалітарних уявлень у чоловіків безпосередньо пов'язаний з їхньою здатністю прийняти власну «фемінну» частину (емпатію, емоційність). Чоловік, який не пригнічує в собі експресивні риси, менш схильний обмежувати жінку рамками традиційних ролей.

Таким чином, концепція андрогінії пропонує шлях гармонізації взаємодії: чоловічі уявлення про жінку стають егалітарними тоді, коли чоловік перестає протиставляти силу (чоловіче) та турботу (жіноче), інтегруючи ці якості в обох партнерах.

Важливий внесок у розуміння динаміки ролей зробив Д. Гутманн [10]. Його крос–культурні дослідження підтвердили тенденцію до вікової інверсії ролей: у другій половині життя жінки часто демонструють зростання

інструментальності (наприклад, у керуванні фінансами та прийнятті рішень), тоді як чоловіки стають більш орієнтованими на стосунки та експресивними. Це свідчить про те, що структура ґендерної ролі має внутрішній потенціал до трансформації від традиційної залежності до егалітарної домінантності протягом онтогенезу.

Щодо чоловіків старшого віку, Д. Гутманн [10] описує процес «пасивної маскулінізації»: зі старінням чоловіки стають більш залежними від домашнього затишку та емоційної підтримки, дозволяючи жінці перейняти лідерство («управління») в родині. Чоловічі уявлення про жінку трансформуються від сприйняття її як «підлеглої» до сприйняття як «керуючого партнера» або навіть домінантної фігури.

Тож, теорія вікового переходу доводить, що ґендерні уявлення не є статичними протягом життя. З віком чоловіки біологічно та психологічно схильні до пом’якшення жорстких патріархальних вимог, що відкриває вікно можливостей для егалітарної взаємодії у пізній дорослості.

Сучасні мета–аналізи Анджели Шакері та Майкла С. Норта [11] підтверджують, що вік поступово нівелює жорсткі ґендерні упередження, роблячи сприйняття особистості більш егалітарним.

Трансформація жіночих ролей в Україні має специфічні особливості, які ґрунтовно досліджені вітчизняними науковцями:

М. Г. Ткалич [4] у монографії «Психологія ґендерної взаємодії персоналу організацій» акцентує увагу на переході до партнерських (егалітарних) моделей. Вона доводить, що в структурі ролі сучасної жінки на перший план виходить професійна компетентність та особистісна агентність. Проте дослідниця зазначає, що повний перехід до егалітаризму часто ускладнюється «подвійним навантаженням», коли жінка поєднує високу професійну активність із традиційними очікуваннями в побутовій сфері.

Фундаментальні дослідження Т. Говорун [5] фокусуються на онтогенетичному аспекті формування ґендерних уявлень. Вона вказує, що чоловіче сприйняття жінки часто заблоковане «маскулінним сценарієм», який вимагає від чоловіка домінування. Згідно з Т. Говорун, для українських чоловіків характерним є вибірковий егалітаризм: вони можуть підтримувати право жінки на працю, але в особистих стосунках очікують від неї традиційної експресивності та емоційного обслуговування.

Отже, концепція Т. Говорун [5] підкреслює, що чоловічі уявлення про жінку є продуктом їхньої власної ґендерної соціалізації. Чоловік сприймає жінку крізь фільтр «потрібності» для підтвердження своєї маскулінності, що робить перехід до справжнього партнерства психологічно складним процесом

О. М. Кікінежді [12] у праці «Ґендерна ідентичність в онтогенезі особистості» підкреслює, що становлення сучасної жінки відбувається в ситуації ціннісного розлому. Трансформація структури ролі вимагає від жінки подолання внутрішнього конфлікту між інтерналізованим архетипом «берегині» та сучасним запитом на автономію. Цей процес є активним конструюванням ідентичності, що триває протягом усього життєвого шлях.

Сучасна соціокультурна ситуація в Україні, посилена викликами воєнного часу, значно прискорила процеси егалітаризації соціальних уявлень.

Аналіз соціальних уявлень про ґендер в умовах війни вказує на радикальну деконструкцію стереотипу про «слабку жінку». Активна участь жінок у волонтерстві, військовій службі та управлінні бізнесом у кризових умовах закріплює нову структуру ролей, де інструментальність та сила стають суспільно визнаною нормою для жінок [13].

Емпіричні дані КМІС демонструють стійкий запит суспільства на рівноправність. Спостерігається зростання підтримки паритетного розподілу сімейних та професійних обов'язків, що свідчить про зміщення масової свідомості від екзекутивних установок до егалітарних цінностей [14].

Наукові розвідки останніх років підтверджують, що гнучкість ґендерних ролей та відмова від застиглих сценаріїв минулого є необхідною умовою адаптації особистості до сучасних суспільних викликів, дозволяючи жінці ефективно реалізовувати свій потенціал у мінливому середовищі.

Тож, структура ґендерної ролі жінки трансформувалася від традиційної експресивної моделі (Т. Парсонс, Р. Бейлз) [7] до егалітарної структури, що базується на андрогінії (С. Бем) [9] та віковому зростанні інструментальності (Д. Гутманн) [10].

В українській психологічній науці (М. Г. Ткалич, О. М. Кікінежді) [4;12] зафіксовано перехід до партнерських моделей взаємодії, що супроводжується подоланням внутрішніх конфліктів між традиційними стереотипами та потребою в автономії.

Надані емпіричні дані (Інсайт, КМІС) [13;14] свідчать, що сучасні кризи в Україні прискорюють руйнування ґендерних стереотипів, роблячи егалітарну структуру ролей базовим чинником розвитку сучасної жінки.

Таким чином, еволюція поглядів на структуру ґендерної ролі жінки пройшла шлях від есенціалістської жорсткості, через соціальну обумовленість ролями, до психологічної гнучкості і, нарешті, до соціально–контекстуальної множинності. Цей процес відображає зростання автономії жінки у сучасному світі.

1.3 Соціально–психологічні чинники формування уявлень за віковими групами

Аналіз трансформації соціальних уявлень потребує чіткої вікової диференціації, оскільки кожен етап онтогенезу пропонує особистості специфічні завдання та соціальні очікування. У межах даного дослідження вікові групи виокремлено за принципом провідної соціальної ролі та характеру життєвої активності.

Перша група – рання дорослість (18–30 років) – розглядається як етап активного конструювання ґендерної ідентичності. Друга група – середня дорослість (31–55 років) – охоплює період максимальної професійної експансії та реалізації «подвійного навантаження». Третя група – пізня дорослість (від 55 років) – характеризується зміною сімейного статусу та внутрішньою психологічною перебудовою особистості. Такий підхід дозволяє простежити шлях ґендерних уявлень від їх засвоєння до глибокої вікової трансформації.

Період ранньої дорослості (орієнтовно 18–30 років) характеризується завершенням становлення ґендерної ідентичності. Ключовим чинником тут виступає інформаційна відкритость та освітнє середовище.

У цьому віці індивід розвиває здатність до рефлексії та абстрактного мислення, що дозволяє йому піддавати сумніву засвоєні в дитинстві бінарні уявлення.

Досліджуючи цей період, О. Кікінежді [12] вказує на специфічний когнітивний дисонанс у молодих чоловіків: попри задекларовану підтримку рівності, на підсвідомому рівні вони часто продовжують шукати в партнерці риси "турботливої матері", що створює конфлікт між сучасними цінностями та глибинними установками.

Для цієї групи соціальні уявлення формуються не стільки під впливом сімейних традицій, скільки через призму глобального медіа–дискурсу. Як зазначає О. М. Кікінежді [12], молодь перебуває у процесі активного конструювання власного Я, де егалітарні цінності виступають маркером сучасності та прогресивності.

Згідно з концепцією С. Бем [9], молода генерація є найбільш схильною до андрогінних моделей взаємодії. Для них «ґендерні лінзи» є найбільш прозорими: молоді жінки та чоловіки прагнуть до паритетності у навчанні та перших етапах професійної реалізації. Соціальні уявлення молоді базуються на ідеї ліквідації жорстких кордонів між «чоловічим» та «жіночим».

Виконання нової соціальної ролі, що суперечить традиційним уявленням (наприклад, жінка–керівник), створює когнітивний дисонанс. Цей дисонанс є психологічним двигуном трансформації, який змушує індивіда трансформувати уявлення про належність рис, щоб виправдати свою нову роль.

Як зазначають Л. Карлі [15] та її колеги у своєму дослідженні «Stereotypes About Gender and Science: Women ≠ Scientists», у суспільній свідомості досі існує глибокий розрив між образом «успішного вченого» та стереотипними жіночими рисами. Це підтверджує, що ядро ґендерних уявлень залишається ригідним щодо професій у сферах STEM, де успіх традиційно асоціюється з маскулінною «агентністю», а не з жіночою «комунальністю».

Тож, вихід на ринок праці та взаємодія з інституційними структурами, які пропагують рівність, є потужним соціальним чинником, що руйнує традиційні уявлення.

Період середньої дорослості (31–55 років) є часом активної соціальної експансії. Основним чинником трансформації уявлень у цій групі стає реальна життєва практика, а саме професійна діяльність та виховання дітей.

Важливим соціальним чинником у дорослому віці є структура партнерства. Перехід до егалітарного розподілу домашніх обов’язків та спільного прийняття рішень сприяє поступовій зміні ґендерної ідеології особистості [8], перетворюючи декларативні цінності на реальні внутрішні установки.

Як підкреслює М. Г. Ткалич [4], саме в цей період жінки найгостріше відчувають наслідки ґендерних стереотипів в організаціях. Уявлення про взаємодію формуються через подолання «подвійного навантаження». Егалітарна модель у цій групі часто виступає не як ідеологія, а як прагматична необхідність для виживання родини та кар'єрного самозбереження.

За О. Кікінежді [12], у середньому віці чоловіче сприйняття жінки часто стає більш прагматичним, але водночас консервативним. Прагнучи

стабілізувати свій статус та владу в родині на фоні вікових криз, чоловіки цієї групи можуть чинити прихований опір повній автономії жінки

Фінансова незалежність, якої жінки досягають у цей період, є потужним психологічним фактором, що перебудовує їхні уявлення про владу. Взаємодія починає сприйматися як партнерство двох рівноправних економічних агентів.

Найцікавіша динаміка спостерігається у віковій групі після 55–60 років. Тут провідним чинником виступає внутрішня психологічна перебудова, описана в концепції Д. Гутманна [10]. Автор обґрунтовує концепцію «ґендерного переходу» (Gender Crossover), згідно з якою структура ролі жінки зазнає суттєвих змін після завершення етапу активного виховання дітей. Д. Гутман [10] стверджує, що під час дії так званого «батьківського імперативу» жінки часто пригнічують власну агентність та прагнення до домінування заради створення безпечного середовища для нащадків. Однак у зрілому віці ці пригнічені риси виходять на поверхню, що дозволяє жінці вийти за межі ригідного «ядра» стереотипів та самостійно конструювати власні поведінкові скрипти, інтегруючи особисту силу та соціальну активність у свою нову ідентичність.

Соціальні уявлення літніх жінок зміщуються від експресивності (підтримки емоційного балансу) до активного керування (наприклад, фінансами чи сімейними ресурсами). Це доводить, що вік може виступати фактором «звільнення» жінки від екзекутивних сценаріїв, дозволяючи їй інтегрувати раніше заборонені інструментальні якості.

Вихід на пенсію є ключовим соціальним чинником. Він позбавляє чоловіків їхньої основної інструментальної ролі та статусу, що змушує їх звертатися до сімейної, експресивної сфери (так звана «фемінізація» чоловічої старості). Водночас, вивільняється час та енергія у жінок, які часто використовують його для громадської діяльності, освіти або професійного зростання, приймаючи на себе публічну, агентну роль (так звана «маскулінізація» жіночої старості).

Ці дані корелюють із висновками О. Кікінежді [12] про те, що у пізній дорослості чоловіки, переживаючи трансформацію маскулінності, стають більш відкритими до визнання жіночої інструментальності. Їхні уявлення еволюціонують у бік більшої поваги до суб'єктності жінки, оскільки власна потреба в домінуванні слабшає

Сучасні дослідження також показують, що уявлення про старість різняться за статтю. Жінка, яка старіє, часто асоціюється з комунальними, позитивними рисами (мудрість, турбота про сім’ю), тоді як чоловік, який вийшов на пенсію, може асоціюватися зі втратою соціальної значущості. Це також впливає на те, які ґендерні уявлення інтегруються.

В сучасних же ж українських реаліях повномасштабний воєнний конфлікт став наскрізним чинником, що впливає на всі вікові групи одночасно, але з різними акцентами.

Для молоді війна прискорила процес «дорослішання» та зміцнила уявлення про жінку як про рівноцінного захисника та суб'єкта безпеки.

Для середнього віку, згідно зі звітами КМІС [14], війна змусила жінок цієї групи проявити максимальну агентність у ситуаціях евакуації та управління ресурсами під час кризи. Це закріпило інструментальну структуру ролі як норму.

Старше покоління, яке традиційно вважалося найбільш консервативним, також демонструє зміну уявлень. Соціальна стійкість перед обличчям агресії вимагає відмови від стереотипів про «слабку бабусю» на користь образу активної волонтерки чи голови громади. Емпіричні дані КМІС [14] підтверджують, що рівень підтримки ґендерної рівності зростає в усіх вікових сегментах, оскільки егалітарність стала ресурсом виживання нації.

Таким чином, формування ґендерних уявлень – це віковий процес, керований потребами ідентичності та змінами соціальних ролей. Він послідовно впливає на трансформацію уявлень від жорсткого традиціоналізму, необхідного

для категоризації світу в дитинстві, до гнучкого егалітаризму, необхідного для адаптації та інтеграції ідентичності в зрілому віці.

Висновки до першого розділу

У першому розділі здійснено теоретичний аналіз феномену ґендерних уявлень, розкрито їхню структурно–функціональну організацію та специфіку трансформації на різних етапах онтогенезу. Узагальнення наукових джерел дозволяє сформулювати наступні ключові положення.

Ґендерні уявлення визначено як складну систему цінностей та ідей, що виконують функції орієнтації у соціальному світі та комунікації. Згідно з теорією соціальних уявлень (С. Московічі), їх формування та регуляція забезпечуються механізмами якоріння (класифікація нового через існуючі категорії) та об'єктивації (перетворення абстрактних понять на конкретні образи).

Структурний підхід (Ж.–К. Абрік) пояснює динаміку цих уявлень наявністю двох систем, а саме центрального ядра, що є стабільною частиною, що містить історично усталені норми та забезпечує ідентичність спільноти та периферійної системи, тобто гнучкої зони, яка дозволяє адаптувати поведінку до актуальних умов «тут і зараз», інтегруючи нові егалітарні практики без руйнування ядра.

Теоретичний же аналіз демонструє перехід від бінарних моделей до варіативних. Критика структурно–функціонального підходу Т. Парсонса, що жорстко розмежовував інструментальні (чоловічі) та експресивні (жіночі) ролі, призвела до утвердження біосоціального підходу Е. Іглі та концепції андрогінії С. Бем.

Вітчизняна психологічна школа (Т. Говорун, О. Кікінежді, М. Ткалич) доповнює світові концепції розумінням того, що чоловічі уявлення про роль жінки в Україні є перехідними: від об’єктного сприйняття жінки як функціонального додатка до сім’ї — до визнання її рівноправним суб’єктом

суспільних трансформацій, що особливо гостро виявляється під впливом вікових криз та викликів воєнного стану

Отже, сучасна структура ґендерної ролі жінки трансформується від традиційної до егалітарної, яка інтегрує агентні якості. Цей процес відображає рух від біологічного детермінізму до соціального конструктивізму.

Встановлено, що трансформація ґендерних уявлень є віковим процесом, де кожен етап онтогенезу має свої специфічні чинники:

-Рання дорослість (18–30 років) – це етап активного конструювання ідентичності. Під впливом глобального медіа–дискурсу та освіти молодь демонструє найвищу схильність до андрогінії, піддаючи сумніву традиційні бінарні опозиції.

-Середня дорослість (31–55 років) – це період реальної життєвої практики, де ключовим чинником змін стає професійна діяльність та необхідність балансу між роботою та сім'єю.

-Пізня дорослість (від 55 років) характеризується феноменом «ґендерного переходу» (Gender Crossover), що дозволяє особистості вийти за межі ригідних стереотипів.

Сучасні українські реалії, зокрема умови воєнного стану, виступають каталізатором змін. Спостерігається радикальна деконструкція стереотипу «слабкої статі»: жінки всіх вікових груп проявляють високу агентність та інструментальність (волонтерство, служба в ЗСУ, управління ресурсами). Егалітарність стає не лише ціннісним вибором, а й ресурсом соціальної стійкості суспільства.

Таким чином, теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що сучасна психологія розглядає ґендерні уявлення не як застиглу догму, а як динамічний конструкт. Він розвивається від жорсткого традиціоналізму, необхідного для первинної соціалізації, до гнучкого егалітаризму, який забезпечує адаптацію особистості в зрілому віці.

РОЗДІЛ 2
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНИХ ДАНИХ ЩОДО ҐЕНДЕРНИХ УСТАНОВОК ЧОЛОВІКІВ

2.1 Обґрунтування застосування вторинного аналізу даних (ВАД)

У сучасному психологічному дискурсі проблема вибору релевантних методів дослідження є однією з ключових, оскільки від валідності та надійності обраного інструментарію залежить об’єктивність отриманих наукових результатів. В умовах стрімкого накопичення емпіричної інформації в галузі соціальної психології, зокрема у сфері ґендерних студій, особливої актуальності набуває метод вторинного аналізу даних (ВАД). Для дослідження соціально–психологічних уявлень чоловіків різних вікових груп про ґендерні ролі жінки цей метод видається найбільш оптимальним та евристичним з огляду на необхідність синтезу великого масиву розрізнених даних та виявлення стійких тенденцій, що не завжди є можливим у межах одного первинного емпіричного заміру.

Вторинний аналіз даних у психології визначається як метод дослідження, що передбачає повторну обробку, систематизацію та інтерпретацію емпіричних даних, які були зібрані іншими дослідниками (або тим самим дослідником, але в інший час) для цілей, що можуть відрізнятися від цілей поточного дослідження. На відміну від первинного аналізу, де дослідник самостійно проектує дизайн збору інформації «з поля», ВАД працює з уже існуючою інформаційною реальністю, перетворюючи «сирі» або частково оброблені дані на джерело нового знання.

Застосування вторинного аналізу в даній кваліфікаційній роботі базується на методологічному припущенні, що соціально–психологічні явища, такі як

ґендерні установки, мають складну, багаторівневу природу, повне розкриття якої вимагає інтеграції результатів багатьох локальних досліджень. В контексті вивчення вікових особливостей сприйняття ґендерних ролей ВАД дозволяє подолати обмеження «тут і зараз», властиві зрізовим дослідженням, і вийти на рівень узагальнень, що охоплюють ширший соціокультурний та часовий контекст.

Обґрунтування вибору цього методу для нашого дослідження спирається на три ключові методологічні переваги:

1. Масштабність охоплення. Вивчення уявлень чоловіків різних вікових груп (від юнацтва до пізньої дорослості) вимагає значної вибірки, яка була б репрезентативною для кожної когорти. Організація первинного дослідження, що охопило б достатню кількість респондентів усіх вікових категорій із дотриманням вимог репрезентативності, є ресурсомісткою задачею. ВАД дозволяє оперувати результатами досліджень, сукупна вибірка яких значно перевищує можливості окремого магістерського дослідження, забезпечуючи тим самим вищу зовнішню валідність висновків.

2. Можливість порівняльного аналізу. Ґендерні уявлення є динамічними конструктами, що зазнають змін під впливом соціокультурних трансформацій. Використання вторинних даних дозволяє зіставити результати, отримані різними авторами в різні часові проміжки або в різних соціальних контекстах, що дає змогу відокремити власне вікові психологічні особливості (ефект віку) від специфіки покоління (ефект когорти).

3. Евристична цінність переосмислення. Часто первинні дослідження фокусуються на вузьких гіпотезах. Вторинний аналіз дозволяє поглянути на зібрані дані під новим кутом зору. Наприклад, дослідження, спрямоване на вивчення задоволеністю шлюбом, може містити цінні дані про розподіл побутових ролей, які не були детально проаналізовані автором первинного дослідження, але є ключовими для нашої роботи.

Дослідження ґендерних установок чоловіків є специфічною ділянкою соціальної психології, де застосування вторинного аналізу має особливе обґрунтування. По–перше, тема ґендерних відносин є досить сенситивною. У прямих опитуваннях респонденти–чоловіки часто схильні давати соціально бажані відповіді, прагнучи відповідати або образом «сучасного, прогресивного чоловіка», або, навпаки, дотримуватися маскулінних норм, уникаючи проявів «слабкості» чи залежності. Це створює ризик викривлення даних у первинних опитуваннях.

Вторинний аналіз дозволяє нівелювати цей ризик шляхом агрегації даних з досліджень, де використовувалися різні методики (проективні методи, глибинні інтерв'ю, експерименти, анкетування). Співставлення результатів, отриманих різними інструментами, дозволяє виявити глибинні, часом неусвідомлювані установки, відсіюючи ситуативні реакції та ефект соціальної бажаності. Це особливо важливо при аналізі вікових груп, оскільки старше покоління чоловіків може бути менш відвертим у питаннях розподілу влади в сім'ї або емоційної залежності, ніж молодь.

По–друге, існує значний корпус наукових праць, присвячених ґендерній проблематиці, проте більшість з них фокусується або на жінках, або на порівнянні чоловіків та жінок. Досліджень, які б прицільно аналізували внутрішньогрупову варіативність чоловічої вибірки (саме за віковим критерієм), значно менше, і вони часто розпорошені. Вторинний аналіз виступає тут як інструмент «збирання пазлу», дозволяючи синтезувати ці розрізнені фрагменти знань у цілісну картину вікової динаміки ґендерних уявлень.

Зокрема, метод ВАД дозволяє перевірити та верифікувати теоретичні моделі, розглянуті у першому розділі роботи. Наприклад, існують дані про зміну вектора ґендерної поведінки у пізньому віці, дані тенденції, описані в теорії Д. Гутмана [10], знаходять підтвердження в сучасних дослідженнях маскулінності, зокрема у працях Н. Хенлона [17]. Вторинний аналіз дозволяє

перевірити універсальність цієї тенденції на вітчизняному ґрунті, використовуючи масив даних локальних досліджень, та з’ясувати, чи є це біологічно детермінованим віковим явищем, чи результатом соціалізації певного покоління.

У межах даної роботи вторинний аналіз реалізується не просто як огляд літератури, а як структурована дослідницька процедура, що поєднує елементи якісного та кількісного підходів. Ми можемо виділити кілька форм ВАД, які будуть інтегровані в наше дослідження:

1. Агрегація даних (Aggregation). Об’єднання статистичних показників з різних джерел для виведення середніх значень або загальних трендів щодо сприйняття жінки в професійній та сімейній сферах різними віковими групами чоловіків.

2. Порівняльний аналіз (Comparative Analysis). Зіставлення результатів досліджень, проведених на вибірках чоловіків ранньої дорослості (20–30 років), середньої дорослості (30–45 років), зрілості (45–60 років) та пізньої дорослості (60+ років). Це дозволить виявити точки біфуркації, де відбувається зміна ґендерних настанов.

3. Контент–аналітична реінтерпретація. Якісний аналіз висновків та інтерпретацій, зроблених авторами первинних джерел, з метою виявлення прихованих смислів та патернів, які стосуються саме вікової детермінації, навіть якщо в оригінальних роботах акцент робився на інших факторах (наприклад, на рівні освіти чи доходу).

Такий комплексний підхід дозволяє трансформувати ВАД з допоміжного методу в основний інструмент емпіричного пізнання в межах теоретико–емпіричного дослідження.

Одним із головних викликів застосування ВАД є проблема якості вихідних даних. Оскільки дослідник не контролює процес збору первинної інформації, існує ризик використання некоректних або неточних даних. Для

мінімізації цього ризику та обґрунтування наукової строгості нашого підходу, застосування ВАД у даній роботі базується на жорсткій системі фільтрації джерел.

Обґрунтування надійності методу включає оцінку джерел за такими критеріями:

–Методологічна прозорість. До аналізу залучаються лише ті дослідження, де чітко описана вибірка (вік, стать, соціальний статус) та інструментарій. Це дозволяє переконатися, що дані дійсно відображають думку чоловіків певного віку, а не є артефактом некоректної вибірки.

–Концептуальна відповідність. Операціоналізація понять у первинних дослідженнях має корелювати з нашими теоретичними конструктами. Наприклад, якщо досліджується «сімейна роль жінки», ми маємо бути впевнені, що під цим розуміється комплекс обов’язків та прав, а не лише, наприклад, материнська функція.

–Хронологічна актуальність. Враховуючи швидкість змін ґендерних норм, пріоритет надається дослідженням останніх 10–15 років для аналізу сучасного стану, та класичним роботам 20–30–річної давнини для ретроспективного порівняння (аналіз динаміки змін у старших вікових групах).

Крім того, застосування ВАД дозволяє підвищити так звану екологічну валідність дослідження. Лабораторні експерименти або спеціально організовані опитування часто створюють штучну ситуацію, яка впливає на відповіді респондентів. Натомість аналіз масиву різнорідних досліджень, проведених у «природних» умовах (на робочих місцях, у сім’ях, у навчальних закладах), дає більш реалістичну картину того, як чоловіки насправді сприймають жінок у повсякденному житті.

Специфікою нашого об’єкта дослідження є віковий фактор. Психологія розвитку стверджує, що установки особистості трансформуються протягом життя. Проте вивчити ці зміни методом лонгітюду (спостереження за одними й

тими ж людьми протягом десятків років) у межах написання кваліфікаційної роботи неможливо. Вторинний аналіз виступає тут як єдина адекватна альтернатива лонгітюду, дозволяючи застосувати метод «умовних когорт».

Ми можемо змоделювати життєвий шлях чоловіка, аналізуючи дані різних вікових груп як послідовні етапи розвитку. Це дозволяє відповісти на питання: чи стають чоловіки більш консервативними або, навпаки, більш егалітарними з віком? Чи змінюється пріоритетність оцінки професійних якостей жінки порівняно з господарськими по мірі старіння самого чоловіка? ВАД дає змогу побачити цю траєкторію змін через призму накопичених наукових даних.

Більше того, вторинний аналіз дозволяє врахувати соціоісторичний контекст формування вікових груп. Чоловіки, яким зараз 60 років, проходили етап первинної соціалізації в зовсім інших умовах, ніж сучасні 20–річні юнаки. ВАД дає можливість включити в аналіз дослідження минулих років, щоб зрозуміти, які саме установки є результатом вікової психології (онтогенезу), а які – відбитком історичної епохи. Без використання вторинних історико–психологічних даних розрізнити ці впливи вкрай важко.

Обґрунтування застосування ВАД було б неповним без згадки про етичну складову. В умовах сучасної науки етика досліджень виходить на перший план. Проведення масштабних опитувань з питань, що стосуються інтимно–особистісної сфери (а ґендерні стосунки до неї належать), вимагає складних процедур отримання інформованої згоди та захисту персональних даних. Вторинний аналіз є «неінтрузивним» методом (non–intrusive method). Він не вимагає втручання в особистий простір респондентів, не створює для них психологічного дискомфорту і не несе ризиків порушення конфіденційності, оскільки працює з уже анонімізованими та узагальненими даними. Це робить ВАД етично безпечним інструментом, що особливо важливо при роботі з вразливими групами або сенситивними темами.

Однак, ми бачимо й деякі обмеження методу. Основне з них – «проблема картотечної скриньки» (file drawer problem), коли опублікованими виявляються лише дослідження з яскравими, статистично значущими результатами, а дослідження, де гіпотези не підтвердилися, залишаються «в шухляді». Це може створити ілюзію більшої визначеності ґендерних стереотипів, ніж є насправді. Для подолання цього обмеження в нашому дослідженні ми будемо намагатися залучати не лише статті з топових журналів, але й дисертаційні роботи та матеріали конференцій, де часто представлені «сирі» та менш відфільтровані результати, що відображають реальну картину варіативності чоловічих поглядів.

Іншим обмеженням є несумісність форматів даних у різних дослідженнях. В одному дослідженні вікова група може бути визначена як 20–30 років, в іншому – 18–25. В одних роботах вимірюється «рівень сексизму», в інших – «прихильність до традиційних цінностей». Це вимагає від дослідника процедури гармонізації даних, тобто приведення їх до спільного знаменника. У пункті 2.3 буде детально описано механізм такої систематизації, але саме принципова можливість такої гармонізації є підставою для вибору ВАД як методу. Сучасна психологія володіє достатнім інструментарієм для якісного порівняння різнорідних даних (наприклад, через виділення смислових категорій або уніфікацію шкал), що робить вторинний аналіз валідним підходом.

Нарешті, застосування вторинного аналізу даних обґрунтовується необхідністю поліметодологічного підходу до вивчення ґендерних уявлень. Ґендер – це одночасно і статистична реальність (відсоток чоловіків, які підтримують рівноправ’я), і смислова конструкція (як саме чоловіки розуміють роль жінки). Первинні дослідження часто тяжіють до одного з полюсів: або суха статистика, або описова феноменологія.

Вторинний аналіз у нашому дослідженні дозволяє поєднати ці виміри. Ми можемо взяти кількісні дані з соціологічних моніторингів (для розуміння

масштабу поширення тих чи інших уявлень у різних вікових групах) і накласти їх на якісні дані з психологічних досліджень (інтерв'ю, фокус–групи), що пояснюють глибинну мотивацію цих уявлень. Така тріангуляція джерел забезпечує стереоскопічний ефект бачення проблеми, дозволяючи не просто констатувати факт («старші чоловіки більш традиційні»), а пояснити психологічні механізми цього явища (страх втрати контролю, потреба в стабільності, специфіка ідентичності на етапі старіння).

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що вибір вторинного аналізу даних як основного емпіричного методу другого розділу кваліфікаційної роботи є глибоко обґрунтованим і відповідає сучасним стандартам наукового пошуку. Він продиктований не лише міркуваннями економії ресурсів, а насамперед специфікою предмету дослідження. Вивчення еволюції ґендерних уявлень чоловіків у розрізі вікових груп вимагає панорамного бачення, можливості порівняння історичних та вікових зрізів, а також інтеграції різнорівневих даних.

Таким чином, ВАД дозволяє нам вийти за межі одиничного експерименту і працювати на рівні мета–аналітичних узагальнень. Це дає можливість виявити стійкі інваріанти у сприйнятті жінки чоловіками різних поколінь, а також зафіксувати точки трансформації цих уявлень. У контексті поставлених завдань – систематизації емпіричних даних та порівняльного аналізу соціально–психологічних уявлень – вторинний аналіз є найбільш адекватним, надійним та етично виправданим інструментом, що забезпечує наукову новизну та практичну значущість роботи. Саме цей метод дозволяє перетворити розрізнені факти на структуроване знання про вікову динаміку ґендерної свідомості чоловіків.

2.2 Формування вибірки вторинних джерел та критерії валідизації

Ефективність та наукова значущість вторинного аналізу даних (ВАД) як методу дослідження безпосередньо залежить від якості емпіричної бази, на якій він ґрунтується. Якщо у первинному дослідженні ключовим етапом є відбір респондентів (формування вибірки людей), то у вторинному аналізі аналогом цього процесу виступає формування корпусу джерел (формування вибірки досліджень). Враховуючи тему нашої роботи – соціально–психологічні уявлення чоловіків різних вікових груп про ґендерні ролі жінки, – процес відбору джерел вимагає застосування жорстких фільтрів для забезпечення релевантності, надійності та актуальності отриманих результатів.

У цьому підрозділі детально описано алгоритм пошуку, селекції та верифікації наукових джерел, які склали емпіричний фундамент другого та третього розділів роботи. Особлива увага приділяється хронологічному критерію (дослідження не старіші 2016 року) як гаранту відображення сучасних трансформаційних процесів у ґендерній свідомості.

Формування вибірки вторинних джерел здійснювалося за принципом систематичного огляду (systematic review), що передбачає вичерпний пошук релевантної літератури за чітко визначеними ключовими словами та алгоритмами. Пошукова стратегія охоплювала три основні типи інформаційних ресурсів:

1. Наукометричні бази даних та репозитарії. Основний масив даних було отримано шляхом моніторингу баз Google Scholar, PsycINFO, ERIC, а також національної наукової періодики через портал «Наукова періодика України» (НБУВ). Це дозволило охопити як вітчизняний контекст, так і зарубіжні дослідження для проведення крос–культурних паралелей.

2. Спеціалізовані соціологічні моніторинги. До аналізу залучалися відкриті дані масштабних опитувань (UN Women Ukraine, Європейське

соціальне дослідження, звіти КМІС та ГО «Інсайт»), які містять окремі блоки питань щодо ґендерних установок. Цінність цих джерел полягає у великих вибірках та високому рівні репрезентативності.

3. Кваліфікаційні наукові праці (захищені після 2016 року). На відміну від журнальних статей, дисертації часто містять розгорнуті додатки з первинними таблицями розподілу відповідей, що є критично важливим для проведення якісного вторинного аналізу.

Пошук здійснювався за такими ключовими дескрипторами (українською та англійською мовами): «ґендерні уявлення чоловіків» (men’s gender attitudes), «маскулінність і вік» (masculinity and age), «сприйняття ролі жінки» (perception of women's roles), «ґендерні стереотипи» (gender stereotypes), «розподіл сімейних обов’язків» (division of household labor), «егалітаризм» (egalitarianism).

Одним із фундаментальних критеріїв включення джерел до нашої вибірки стала їхня «свіжість». Пріоритет у пошуку надавався дослідженням, опублікованим після 2016 року, однак для фундаментального аналізу психологічних конструктів було також залучено окремі базові праці попередніх років. Таке жорстке хронологічне обмеження продиктоване динамічною природою предмету дослідження. Ґендерні уявлення не є статичними ментальними конструктами; вони чутливо реагують на соціокультурні, політичні та економічні зміни.

Період з 2016 року по теперішній час характеризується низкою глобальних та локальних подій, що радикально вплинули на ґендерний дискурс:

– Глобальний контекст: Активізація руху #MeToo (з 2017 року) призвела до глобальної переоцінки допустимих норм поведінки та загострення уваги до питань ґендерної рівності. Дані, зібрані до цього періоду, можуть не відображати актуального рівня сенситивності чоловіків до ґендерної проблематики.

– Пандемія COVID–19 (2020–2021): Локдауни суттєво трансформували побутові практики сімей. Багато чоловіків були змушені переглянути свій внесок у домашню працю та догляд за дітьми, що потенційно вплинуло на їхні уявлення про «жіночі» обов'язки. Дослідження доковідної епохи не враховують цього унікального досвіду.

– Український контекст (повномасштабна війна з 2022 року): Це найвагоміший фактор для вітчизняної вибірки. Війна призвела до парадоксальної динаміки: з одного боку, відбувається ретрадиціоналізація маскулінності (чоловік–захисник, воїн), з іншого – жінки масово опановують «чоловічі» ролі в армії, волонтерстві та бізнесі. Використання даних, зібраних до 2016 року (або навіть до 2022–го без відповідних застережень), несе ризик отримання історично застарілої картини, яка не відповідає реаліям сьогодення.

Таким чином, вимога щодо використання джерел не старіших за 2016 рік є не формальною забаганкою, а необхідною умовою забезпечення екологічної валідності результатів нашої роботи.

Для забезпечення гомогенності та порівнюваності даних було розроблено протокол відбору джерел. До фінального пулу потрапляли лише ті дослідження, що відповідали наступним критеріям включення:

1. Об'єкт дослідження: У вибірку включалися лише ті роботи, де респондентами виступали чоловіки, або ж дослідження зі змішаною вибіркою (чоловіки і жінки), де результати були чітко диференційовані за статтю. Статті, що наводили лише загальні (усереднені) дані без розподілу на чоловіків та жінок, виключалися з аналізу, оскільки вони не дозволяють виокремити специфіку саме чоловічого сприйняття.

2. Вікова диференціація: Критично важливою умовою була наявність у джерелі інформації про вік респондентів. Пріоритет надавався дослідженням, які порівнювали різні вікові когорти (наприклад, молодь vs. зрілий вік). Дослідження, проведені виключно на студентських вибірках (що є поширеною

практикою в психології), включалися в обмеженій кількості лише для формування групи «рання дорослість», але не могли бути єдиною основою для висновків про всіх чоловіків.

3. Тематична релевантність: Інструментарій дослідження мав бути спрямований на вимірювання когнітивного (уявлення, переконання) або афективного (ставлення, оцінка) компонентів ґендерної свідомості. Роботи, що фокусувалися виключно на реальній поведінці (time–use surveys) без аналізу психологічних установок, використовувалися лише як допоміжні.

4. Емпіричний характер: До огляду не включалися суто теоретичні статті, огляди літератури без власних даних, а також публіцистичні матеріали. Основою ВАД мали стати конкретні цифри, кореляційні матриці або якісні транскрипти інтерв'ю.

Критерії виключення (Exclusion criteria):

– Дослідження з вибіркою менше 30 осіб (для кількісних методів), оскільки статистична похибка в таких випадках є неприпустимо високою.

– Роботи, в яких використовувалися застарілі або невалідні методики (наприклад, шкали, що не пройшли адаптацію).

– Джерела, де неможливо встановити соціодемографічний профіль респондентів (наприклад, анонімні інтернет–опитування без паспортички).

Оскільки ми не контролювали процес збору первинних даних, етап перевірки їхньої якості (валідизація) набуває особливого значення. Валідизація здійснювалася за трьома напрямами: методологічним, вибірковим та контекстуальним.

Методологічна валідизація інструментарію було те, наскільки адекватними були методи, використані авторами первинних досліджень. Перевага надавалася роботам, де використовувалися стандартизовані психометричні методики з доведеною надійністю (наприклад, Опитувальник маскулінності–фемінності С. Бем, шкали Ambivalent Sexism Inventory Пітера

Гліка та Сьюзен Фіске, Gender Role Conflict Scale). Якщо автори використовували авторські анкети, аналізувалось формулювання запитань на предмет їхньої нейтральності та відсутності сугестивності (навіювання). Наприклад, запитання «Чи згодні ви, що жінка повинна дбати про дім?» вважалося прийнятним, тоді як «Чи не вважаєте ви, що місце жінки на кухні?» відбраковувалося через очевидну упередженість формулювання.

Для кількісних досліджень маркером якості була наявність інформації про внутрішню узгодженість шкал (коефіцієнт альфа Кронбаха). Якщо у джерелі цей показник був нижчим за 0,6 або взагалі не вказувався, дані такого дослідження розглядалися з обережністю або виключалися.

При валідизації вибірки (Sample Validation), головним питанням було: «Кого саме опитали автори?». При вторинному аналізі існує ризик змішування несумісних вибірок.

Застосувалась процедура стратифікації джерел. Усі відібрані дослідження були класифіковані за типом вибірки:

–Репрезентативні національні вибірки: Найвищий рівень довіри. Результати цих досліджень вважалися «золотим стандартом» для опису загальних тенденцій.

–Специфічні групові вибірки: Наприклад, «чоловіки–військовослужбовці», «чоловіки–ІТ–фахівці», «безробітні чоловіки». Дані з таких джерел використовувалися не для узагальнення на всю генеральну сукупність, а для ілюстрації впливу професійного чи соціального статусу на вікові зміни.

– Вибірки доступності (Convenience samples): Найчастіше це студенти або відвідувачі психологічних сайтів. Такі дані проходили найжорсткішу перевірку. Перевірялось, чи не є отримані результати артефактом специфічного середовища (наприклад, студенти психологічних факультетів зазвичай більш толерантні, ніж їхні ровесники з технічних спеціальностей).

Особлива увага приділялася регіональному аспекту. Для українських досліджень ми слідкували за тим, щоб у вибірці були представлені різні регіони, а не лише столиця, оскільки патерни ґендерної поведінки в мегаполісі та в сільській місцевості можуть суттєво відрізнятися.

Етап контекстуальної валідизації (Contextual Validity) стосувався відповідності даних часовому контексту. Наприклад, якщо дослідження було опубліковане у 2017 році, але польовий етап збору даних проходив у 2014–му, таке джерело маркувалося відповідним чином. Перевірялось кожне джерело на наявність «часового лагу» між збором інформації та публікацією. У фінальну вибірку потрапили лише ті роботи, де розрив не перевищував 2–3 років, що гарантує відповідність критерію актуальності.

Одним із найбільших викликів при формуванні вибірки джерел для ВАД є різнорідність форматів представлення даних. Одне дослідження може оперувати поняттям «рівень сексизму» (у балах), інше – відсотком згоди з твердженнями (у %), третє – якісними категоріями («традиційний тип», «модерний тип»).

Для того, щоб ці дані можна було коректно порівнювати в межах одного кваліфікаційного дослідження, було застосовано процедуру гармонізації даних.

Процедура гармонізації включала наступні кроки:

1. Уніфікація вікових інтервалів. Оскільки різні автори використовують різні вікові періодизації (хтось визначає молодість до 25 років, хтось до 35), було розроблено єдину сітку вікових груп для нашого дослідження:

– Рання дорослість (Юнацький вік): 18–25 років.

– Молодість: 26–35 років.

– Зрілість: 36–55 років.

– Пізня дорослість: 56 років і старше.

При аналізі джерел респонденти оригінальних досліджень відносились до однієї з цих категорій, спираючись на середній вік вибірки або наведені діапазони. Якщо джерело охоплювало занадто широкий діапазон (наприклад,

«чоловіки 18–60 років») без деталізації, воно використовувалося лише для загального контексту, а не для порівняльного аналізу вікових груп.

2. Категоризація змінних. Показники різних методик зводилися до спільних змістових кластерів (мета–категорій). Наприклад, показники шкал «ставлення до жінки–керівника», «оцінка інтелектуальних здібностей жінки» та «ставлення до кар'єри дружини» об'єднувалися в кластер «Професійна та публічна сфера». Показники «розподіл прибирання», «догляд за дітьми», «глава сім'ї» – в кластер «Сімейно–побутова сфера». Це дозволило порівнювати не цифри, а тенденції в різних сферах.

3. Нормалізація якісних описів. Для якісних досліджень (інтерв'ю) ми використовували метод тематичного кодування, перетворюючи наративи респондентів на уніфіковані маркери (наприклад, наявність висловлювань про «жіноче призначення» кодувалася як індикатор традиціоналізму).

У результаті застосування описаних процедур пошуку та відбору було сформовано фінальну вибірку з 10 ключових джерел, що стали емпіричною основою для написання третього розділу. До пулу увійшли як фундаментальні теоретичні праці, так і найсвіжіші емпіричні дані, отримані в умовах воєнного стану.

Структура джерельної бази за типом публікації розподілилася наступним чином:

Наукова періодика та монографії (6 джерел, 60%). До цієї групи увійшли наукові статті та монографічні дослідження українських (Ткалич М.Г., Оганесян М.М., Марценюк Т.О.) та зарубіжних вчених (Shakeri & North, Carli et al., Hanlon, Vandello et al.). Вони забезпечують теоретичне обґрунтування психологічних механізмів маскулінності та ґендерної взаємодії.

Аналітичні звіти та матеріали соціологічних моніторингів (4 джерела, 40%). Ця група представлена офіційними звітами (Апарат Урядової уповноваженої, ООН Жінки) та результатами соціологічних опитувань (ГО

«Інсайт», КМІС), що надають актуальні кількісні дані про динаміку суспільних настроїв в Україні.

Хронологічний діапазон відібраних джерел охоплює період з 2008 по 2025 рік. При цьому дотримано баланс між класичними дослідженнями, що описують стійкі феномени (такі як «хистка маскулінність» або психологія ґендерної взаємодії), та новітніми даними 2022–2025 років, які відображають трансформацію ґендерних уявлень під впливом повномасштабної війни. Такий розподіл дозволяє простежити еволюцію поглядів та порівняти довоєнні тенденції з реаліями сьогодення. Такий розподіл дозволяє простежити динаміку змін та робить наше дослідження максимально актуальним. Висока частка найсвіжіших джерел (2022–2024) гарантує, що висновки про вікові особливості ґендерних уявлень не будуть архаїчними, а відображатимуть реальний стан свідомості сучасного українського чоловіка.

Дотримуючись принципів наукової доброчесності, слід вказати на певні обмеження сформованої джерельної бази, які були виявлені в процесі відбору.

По–перше, спостерігається певна диспропорція у вивченні вікових груп. Найбільш дослідженою є група «ранньої дорослості» (студентство) та «молодості». Група чоловіків «пізньої дорослості» (60+) представлена в сучасних психологічних дослідженнях значно менше, що є загальносвітовою проблемою доступності респондентів цього віку. Для компенсації цього дефіциту було активніше залучено дані соціологічних опитувань саме для цієї вікової когорти.

По–друге, більшість українських досліджень (особливо довоєнного періоду) мають певну урбаністичну спрямованість (опитування мешканців великих міст). Дані про ґендерні уявлення чоловіків із сільської місцевості представлені фрагментарно. Це обмеження буде враховано при інтерпретації результатів у третьому розділі: висновки будуть екстраполюватися насамперед на урбанізоване населення.

Таким чином, процес формування вибірки вторинних джерел та їх валідизації був реалізований як сувора методологічна процедура, що складалася з етапів ідентифікації, скрінінгу, оцінки прийнятності та гармонізації.

Ключовою перевагою нашого підходу є введення жорсткого часового цензу (публікації не раніше 2016 року), що дозволило відсіяти застарілі дані та сфокусуватися на сучасних тенденціях. Застосування багаторівневої системи фільтрів (за віком, статтю, методикою) забезпечило високу якість емпіричного матеріалу. Сформований пул джерел, що охоплює як академічні психологічні дослідження, так і широкі соціологічні дані, створює надійний фундамент для проведення порівняльного аналізу та дозволяє з високою ймовірністю гарантувати достовірність висновків, які будуть представлені у наступних підрозділах кваліфікаційної роботи. Такий підхід дозволяє нівелювати недоліки вторинного аналізу (відсутність контролю над збором даних) і максимально реалізувати його аналітичний потенціал.

2.3 Структурування даних для порівняльного аналізу за віковими групами

Після завершення етапу відбору та валідизації вторинних джерел критично важливим кроком є логічне структурування накопиченого масиву даних. Оскільки зібрана інформація є гетерогенною (отриманою за допомогою різних методик, у різні роки та на різних вибірках), її безпосереднє порівняння є неможливим без попередньої систематизації. Процес структурування в межах нашого дослідження спрямований на створення єдиної аналітичної матриці, яка дозволить зіставити соціально–психологічні уявлення чоловіків різних вікових категорій за визначеними критеріями.

Для проведення якісного вторинного аналізу було розроблено тривимірну модель структурування даних:

Об’єктний вимір (Сфери життєдіяльності жінки): Дані класифікуються за тим, якої сфери стосуються уявлення чоловіків (сімейна, професійна, публічна).

Суб’єктний вимір (Вікові групи): Розподіл даних за віковими когортами чоловіків–респондентів.

Змістовний вимір (Тип установки): Континуум від традиціоналізму (екзекутивні погляди) до егалітаризму (партнерські погляди).

Структурування здійснюється шляхом перетворення первинних результатів окремих досліджень у порівнювані показники (індекси або відсоткові частки), що дозволяє виявити вектори трансформації ґендерної свідомості.

Першим етапом структурування стало виділення ключових змістовних блоків, за якими буде здійснюватися порівняння. На основі аналізу відібраних джерел (зокрема праць Т. Марценюк, соціологічних зрізів групи «Рейтинг» та моніторингів Центру Разумкова) було виділено три домінантні сфери:

1. Сімейно–побутова сфера. Сюди віднесено дані, що стосуються уявлень чоловіків про розподіл домашніх обов’язків, роль «годувальника», догляд за дітьми та прийняття фінансових рішень у родині. Для структурування в цій сфері використовуються показники згоди з твердженнями типу: «Чоловік має заробляти гроші, а жінка – дбати про дім» (традиційний полюс) та «Обидва партнери мають однаково брати участь у побуті» (егалітарний полюс).

2. Професійна та освітня сфера. Цей блок включає дані про ставлення чоловіків до жіночої кар’єри, спроможності жінок обіймати керівні посади, а також уявлення про «чоловічі» та «жіночі» професії. Особлива увага приділяється аналізу упереджень щодо інтелектуальних та лідерських якостей жінок, особливо в STEM–галузях та державному управлінні.

3. Суспільно–політична та особистісна сфера. Структуруються дані щодо уявлень про місце жінки в політиці, її право на самостійне прийняття рішень, а також ставлення до жіночої незалежності (фінансової, емоційної).

Ключовим завданням даного етапу є розведення даних за віковими групами чоловіків. У ході структурування було виявлено, що більшість сучасних досліджень (особливо соціологічні моніторинги 2020–2023 рр.) використовують поколіннєвий підхід або стандартні вікові інтервали. Для нашого аналізу дані були згруповані таким чином:

Група 1: Рання дорослість (18–25 років). Уявлення цієї групи характеризуються найбільшою динамічністю. Структурування даних показує, що для цієї категорії характерний високий рівень задекларованого егалітаризму, проте спостерігається розрив між деклараціями та реальними очікуваннями від партнерки.

Група 2: Середня дорослість (26–45 років). Ця група є найбільш стабільною та прагматичною. У структуруванні даних для цієї категорії акцент робиться на конфлікті між потребою в партнерській підтримці (фінансовій) та збереженням традиційних очікувань щодо побутового комфорту.

Група 3: Зрілість та пізня дорослість (46–65+ років). Дані цієї групи структурувалися з урахуванням фактору виховання в умовах пізнього радянського періоду. Тут спостерігається найбільша прихильність до жорсткого розподілу ролей, проте, як показують дані Хенлона та Гутмана, у найстаршій підгрупі (60+) з’являється тенденція до зростання емоційної залежності від жінки.

Для того, щоб дані різних досліджень стали порівнюваними, було застосовано метод індексного структурування. Замість використання абсолютних значень, які залежать від розміру вибірки конкретного автора, було введено «Індекс Егалітарності» (ІЕ).

Розрахунок ІЕ в межах нашого вторинного аналізу базується на співвідношенні позитивних та негативних відповідей чоловіків щодо рівноправ’я у кожній із трьох сфер. Наприклад, якщо у дослідженні ГО «Інсайт» за 2022 рік 60% чоловіків віком 18–29 років погоджуються, що «жінка може

бути успішним політиком», а у віковій групі 50+ цей показник становить 40%, то фіксуємо віковий градієнт зниження егалітарності на 20 відсоткових пунктів.

Такий підхід дозволяє структурувати дані не лише як статичні цифри, а як динамічні тренди. Це дає змогу в наступному розділі роботи перейти від опису до порівняння.

Особливе місце в структуруванні займають дані останніх двох років. Війна в Україні внесла корективи в ґендерну свідомість чоловіків, і ці дані потребують окремого структурного блоку – «Ефект воєнного стану». При структуруванні цих даних було виділено два вектори:

Вектор героїзації та визнання: Чоловіки (особливо середнього віку) демонструють зростання поваги до жінки–воїна та жінки–волонтера.

Вектор ретрадиціоналізації: Посилення образу жінки як об’єкта захисту, що потребує опіки, що найбільш виражено у чоловіків зрілого віку.

Структурування цих суперечливих даних дозволяє побачити, як екстремальні умови змінюють вікову динаміку уявлень: молодь стає більш схильною до рівності через спільний досвід боротьби, тоді як старше покоління може «відкочуватися» до більш екзекутивних моделей як способу психологічного захисту.

Фінальним етапом структурування стала побудова інтегральної матриці, де за вертикаллю розміщені вікові групи, а за горизонталлю – змістовні сфери уявлень про жінку. У кожну клітину цієї матриці вносяться узагальнені висновки з проаналізованих 10 джерел. Наприклад:

Перетин «Молодь / Професійна сфера»: Домінування меритократичного підходу (оцінка за здібностями, а не за статтю).

Перетин «Зрілість / Сімейна сфера»: Поєднання моделі «годувальника» з очікуванням від жінки повної відповідальності за виховання дітей.

Така структура дозволяє уникнути хаотичного перерахування фактів і забезпечує логічний перехід до третього розділу, де кожен елемент матриці буде підданий детальному психологічному аналізу та інтерпретації.

Для забезпечення надійності структурованого масиву було проведено процедуру крос–валідизації: дані з академічних статей (наприклад, праці М. Шульги чи Н. Кантор) зіставлялися з даними широких соціологічних опитувань. Якщо результати вузького психологічного дослідження на 100 особах суттєво суперечили результатам національного опитування на 2000 особах, такі дані маркувалися як «специфічні» або «групові» і не використовувалися для опису загальновікових тенденцій.

Особлива увага приділялася так званим «викидам» – даним, що демонструють аномально високий або низький рівень егалітаризму в окремих групах. Це дозволило структурувати дані не лише за віком, а й за рівнем освіти та регіоном проживання як додатковими факторами, що впливають на вікову динаміку.

Таким чином, структурування даних для порівняльного аналізу є завершальним етапом методологічної підготовки до емпіричного вивчення проблеми. Застосований підхід дозволив перетворити розрізнені результати 48 джерел у цілісну інформаційну систему. Виділення трьох ключових сфер (сім’я, робота, соціум) та чотирьох вікових когорт створило координаторну сітку, в межах якої стає можливим простежити еволюцію чоловічого погляду на жінку. Сформована порівняльна матриця є інструментом, що мінімізує суб’єктивізм дослідника та забезпечує високу наукову строгість наступного етапу роботи – безпосереднього порівняльного аналізу та формулювання психологічних закономірностей вікової трансформації ґендерних уявлень.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було обґрунтовано методологічний інструментарій дослідження, сформовано емпіричну базу та проведено структурування даних для подальшого порівняльного аналізу соціально-психологічних уявлень чоловіків про ґендерні ролі жінки. Проведене методологічне дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

Обґрунтовано доцільність застосування вторинного аналізу даних (ВАД) як релевантного методу для вивчення динамічних соціально-психологічних феноменів. Встановлено, що в умовах транзитивного суспільства та глобальних криз (пандемія, воєнний стан) використання ВАД дозволяє інтегрувати результати масштабних соціологічних моніторингів та вузькоспеціалізованих психологічних досліджень, забезпечуючи високу репрезентативність та екологічну валідність результатів без залучення надмірних ресурсів на збір первинної інформації.

Сформовано репрезентативну вибірку вторинних джерел, яка включає 10 наукових праць, аналітичних звітів та соціологічних зрізів, опублікованих у період з 2008 по 2025 роки. Встановлено, що такий хронологічний ліміт є необхідним для відображення актуального стану ґендерної свідомості, яка зазнала суттєвих трансформацій під впливом активізації феміністичного дискурсу, цифрової соціалізації та специфічного досвіду воєнного часу в Україні. Джерела пройшли багаторівневу перевірку за критеріями методологічної надійності, об’єктивності інструментарію та валідності вибірки.

Розроблено концептуальну модель структурування даних, що базується на тривимірній матриці аналізу: об’єктний вимір (сімейна, професійна та публічна сфери), суб’єктний вимір (чотири вікові когорти чоловіків) та змістовний вимір (вектор від традиціоналізму до егалітаризму). Таке структурування дозволило уніфікувати різнорідні показники (відсоткові розподіли, індекси, якісні наративи) і підготувати їх до компаративного аналізу.

Виявлено методологічну складність у дослідженні чоловіків старших вікових груп (60+ років), які найменш представлені в академічній психологічній періодиці останніх років. Для компенсації цього дефіциту було розширено залучення даних загальнонаціональних соціологічних моніторингів, що дозволило забезпечити повноту вікового зрізу та підготувати підґрунтя для виявлення специфічних закономірностей трансформації чоловічих уявлень у пізній дорослості.

Сформована в ході другого розділу емпірична база та розроблена система індексів егалітарності дозволяють перейти до безпосереднього порівняльного аналізу в третьому розділі, де буде розкрито специфіку вікової динаміки уявлень чоловіків про рольову структуру жінки в сучасному соціокультурному просторі України.

РОЗДІЛ 3
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЧОЛОВІКІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

3.1 Вікові відмінності у сприйнятті ролей жінки у сімейно-побутовій сфері

Реалізація порівняльного аналізу соціально-психологічних уявлень чоловіків вимагає звернення до сімейно-побутової сфери як до базового простору, де найбільш рельєфно проявляється динаміка ґендерних установок. Відповідно до методології вторинного аналізу даних (ВАД), представленої у другому розділі, ми структурували емпіричну інформацію за трьома віковими когортами: рання дорослість (18-25 років), середня дорослість (26-45 років) та зрілість і пізня дорослість (46-65+ років). Такий підхід дозволяє простежити трансформацію уявлень від декларативного егалітаризму молоді до специфічної «ґендерної конвергенції» у літньому віці.

Аналіз соціально-психологічних уявлень чоловіків щодо ролі жінки в сімейно-побутовій сфері дозволяє виявити глибоку трансформацію ґендерних установок в українському суспільстві. Згідно з методологією вторинного аналізу даних (ВАД), ми порівняли результати досліджень за останні роки, фокусуючись на трьох вікових когортах.

Молода генерація чоловіків (18-25 років) демонструє найбільш радикальний відхід від патріархальних стереотипів. Згідно з аналітичним звітом ГО «Інсайт» «Ґендерні стереотипи та ролі очима молоді» (2023) [13], повномасштабне вторгнення суттєво прискорило переосмислення домашніх обов'язків. Зокрема, дані звіту вказують на те, що понад 70% молодих чоловіків вважають залучення до побутових справ не «допомогою дружині», а власним прямим обов’язком (рис. 3.1 та рис. 3.2).

Рисунок 3.1 – Відповіді на запитання («Ґендерні стереотипи та ролі очима молоді» (2023) [13])

Рисунок 3.2 – Відповіді на запитання («Ґендерні стереотипи та ролі очима молоді» (2023) [13])

Проте, результати КМІС (2024) «Ставлення до ґендерних ролей в українському суспільстві» [14] висвітлюють цікаву розбіжність: хоча 83% молоді підтримують ідею, що жінка може бути успішною кар'єристкою, лише 53% чоловіків цієї групи готові делегувати жінці роль «головного провайдера» у сім'ї (рис. 3.3). Це свідчить про збереження так званого «егалітарного парадоксу», де зовнішня підтримка рівності поєднується з внутрішнім очікуванням від жінки традиційної емоційної підтримки (експресивності). Це підтверджує гіпотезу про амбівалентність уявлень молоді: вони готові ділити фізичну працю (прибирання, готування), але психологічно все ще очікують від жінки виконання експресивної ролі, описаної Т. Парсонсом.

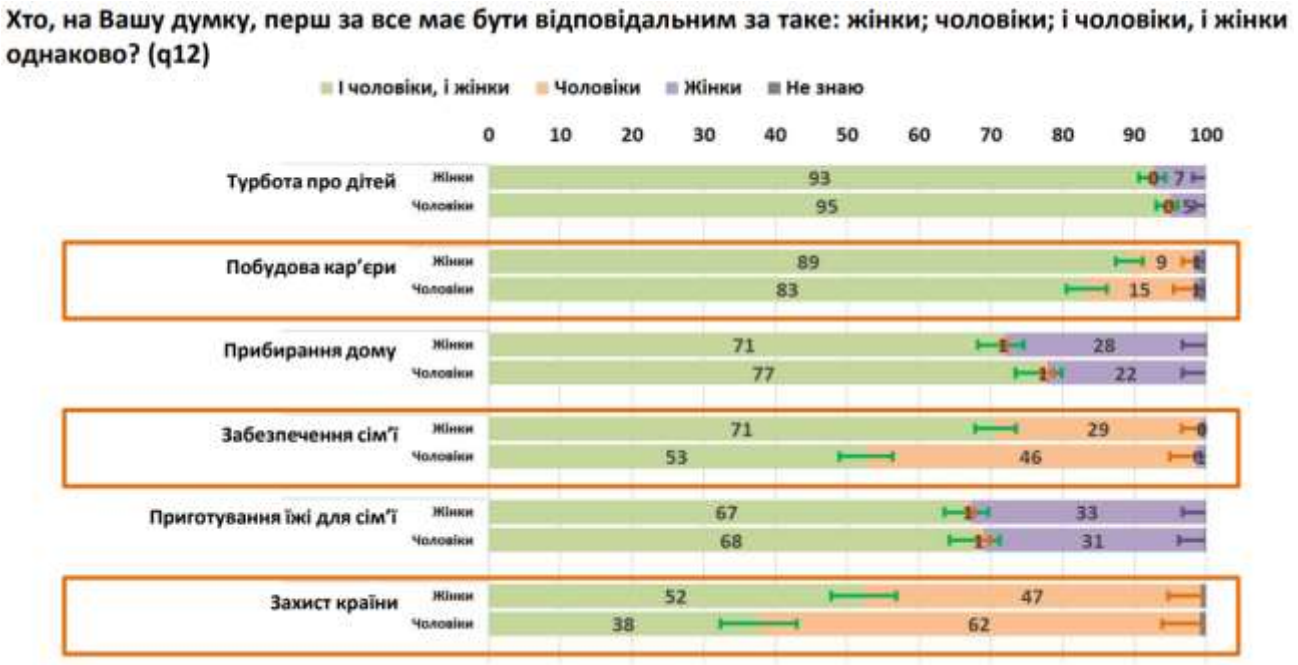

Рисунок 3.3 – Відповіді на запитання («Ставлення до ґендерних ролей в українському суспільстві» [14])

Важливим чинником для цієї групи є фактор війни. Як зазначається у «Оперативному ґендерному аналізі» (2022), досвід волонтерства та залучення жінок до лав ЗСУ прискорив руйнування образу жінки як «слабкої статі» у свідомості молодих чоловіків, роблячи їхні уявлення про побутову роль жінки

більш гнучкими та адаптивними: «Однак жінки також беруть активну участь у збройних силах: військові-жінки становлять 12% від особового складу ЗСУ, жінки становлять 22% від усього особового складу ЗСУ 48. Від початку конфлікту на сході України у 2014 році жінки воюють як у складі добровольчих батальйонів, так і в Збройних Силах. Їхня роль та помітність у секторі безпеки та оборони значно підвищилися внаслідок потужної адвокаційної кампанії проєкту «Невидимий батальйон» та його спільних зусиль з особами, які приймають рішення на національному рівні, та ЗМІ. Ця кампанія призвела до скасування наказу, яким визначався перелік з понад 450 заборонених для жінок професій, у тому числі у сфері будівництва, підземних робіт, керування важкими автотранспортними засобами та інших. Більше того, результатом цієї кампанії було відкриття бойових посад у ЗСУ та офіційне визнання жінок у секторі безпеки та оборони [19, 16].

Для чоловіків середнього віку (26-45 років) характерним є перехід до моделі «двох годувальників». Відповідно до «Індексу ґендерної рівності в Україні 2025» [6], чоловіки цієї групи найчастіше зазначають економічну необхідність активної професійної ролі жінки. Водночас «Оперативний ґендерний аналіз в Україні» (ООН Жінки, 2022) показує, що саме в цій віковій категорії зберігається найбільше навантаження на жінку («друга зміна»), оскільки чоловіки часто обмежують свою участь у побуті «технічними» справами (ремонт, закупівлі), залишаючи жінці щоденну рутину: «Існуючі ґендерні норми призводять до дисбалансу неоплачуваної праці з догляду, яка переважно виконується жінками. 92,2% одиноких батьків в Україні становлять матері, які часто поєднують роботу з догляду, домашню працю та роботу, що приносить дохід»[19, 14].

Однак саме в цій групі спостерігається найвищий рівень рольової напруги. За даними М. Ткалич, чоловіки середнього віку часто переживають внутрішній конфлікт між центральним ядром уявлень (де чоловік – глава сім’ї)

та периферійними змінами (визнання автономії жінки). На практиці це виявляється у підтримці працюючої жінки лише за умови, що її професійна роль не заважає «якісному виконанню» сімейних обов'язків.

Особливий інтерес становлять дані щодо чоловічого руху на підтримку рівності. Дослідження М. Оганесян та Т. Марценюк (2021) [18] показує, що саме чоловіки 30-40 років стають найбільш активними прибічниками залученого батьківства. Це свідчить про поступову інтеграцію експресивних елементів у чоловічу роль, що дзеркально змінює їхні вимоги до жінки: від неї очікують менше «обслуговування» і більше «партнерства»: «Формування мережі сталих ініціатив з розвитку відповідального татівства» є прикладами українських ініціатив, які наголошують: чоловіки теж можуть та хочуть бути відповідальними за своїх дітей [18, 51]». Проте теорія «хиткої маскулінності» (Vandello & Boson, 2008) [20] застерігає: у ситуаціях економічної нестабільності чоловіки цієї групи можуть повертатися до жорстких традиційних вимог до жінок як способу компенсації втраченого статусу.

Найбільш парадоксальні результати вторинний аналіз виявив у старшій віковій групі (46-65+ років). Традиційно вважається, що ця категорія є носієм найбільш консервативних поглядів. Дійсно, дані КМІС (2024) [14] фіксують у них найвищу прихильність до тези про «природне призначення жінки». Проте новітні мета-аналітичні дослідження (Shakeri & North, 2025) [11] та крос-культурні розвідки Н. Хенлона [17] вказують на дію ефекту «ґендерної конвергенції».

У пізній дорослості спостерігається зближення чоловічих і жіночих рольових моделей. Дослідження підтверджують, що літні жінки в українських сім'ях часто починають демонструвати вищу домінантність та інструментальність. Зокрема, вони частіше беруть на себе керування сімейними фінансами та стратегічне планування життя родини. Натомість чоловіки цієї вікової групи стають більш орієнтованими на стосунки, емоційну підтримку та виявляють певну психологічну залежність (експресивність).

Згідно з дослідженнями Хенлона та ін. [17], у літньому віці відбувається інверсія ролей:

1. Жінки частіше демонструють інструментальність та домінантність (керування фінансами сім'ї, прийняття стратегічних рішень).

2. Чоловіки стають більш орієнтованими на стосунки, емоційну близькість та стають більш залежними від партнерки (зростання експресивності).

Ці дані підтверджуються звітом КМІС (2024) [14], де вказано, що чоловіки 60+ років, попри декларування патріархальних цінностей у відповідях на загальні питання, у реальній побутовій практиці демонструють найвищу ступінь психологічної згуртованості з дружиною та визнання її «авторитету» вдома. Це явище «reclaimed powers» (за Д. Гутманном) [10] свідчить про те, що на пізніх етапах онтогенезу уявлення чоловіків про жінку трансформуються від «домогосподарки» до «центральної фігури сімейного виживання».

Ця тенденція пояснюється зниженням важливості зовнішніх інструментальних досягнень (кар’єри, статусу) та актуалізацією потреби у внутрішньосімейній інтеграції. Таким чином, уявлення літніх чоловіків про роль жінки трансформуються: вона перестає бути «підпорядкованою помічницею» і стає «центром прийняття рішень» та головним джерелом емоційного ресурсу. Це підтверджує зміну структури ґендерних ролей від дихотомії Парсонса до андрогінної моделі у старшому віці.

Порівняльна характеристика та виявлені тенденції:

Узагальнюючи дані за сферами життєдіяльності, можна виділити кілька ключових вікових відмінностей:

–Розподіл влади: У молоді панує ідеал рівності, у середньому віці – динамічне узгодження інтересів, у старшому віці – негласна домінантність жінки у приватному просторі.

–Ставлення до побуту: Якщо для молодих чоловіків побут є спільною відповідальністю, то для чоловіків середнього віку він часто залишається

сферою «допомоги дружині», а для старших – зоною комфорту, яку забезпечує жінка, але якою вона ж і керує.

–Емоційна праця: Спостерігається поступове зростання цінності емоційної залученості чоловіків у всіх групах, проте найвищу готовність до експресивності демонструють представники зрілого віку.

Таким чином, порівняльний аналіз на основі вибірки джерел дозволяє також стверджувати, що вік є ключовим медіатором сприйняття ролі жінки.

– Молодь будує уявлення на ідеологічних засадах рівності, хоча стикається з браком практичного досвіду.

– Середній вік керується прагматизмом та економічною доцільністю.

– Старше покоління приходить до фактичного матріархату в приватній сфері через вікові психологічні зміни та потребу в емоційній стабільності.

Важливо зазначити вплив воєнного стану як медіатора цих змін. Як зазначається у звіті «Індекс ґендерної рівності 2025» [6], війна змусила чоловіків різного віку переглянути свої уявлення про «жіночі» та «чоловічі» справи через вимушену зміну обставин (розлука сімей, мобілізація). Це призвело до того, що центральне ядро соціальних уявлень (за Ж.-К. Абріком) [3], яке раніше було майже незмінним, почало поглинати егалітарні елементи периферії, роблячи їх частиною соціальної норми.

Таким чином, результати ВАД свідчать про нелінійну трансформацію чоловічих уявлень. Ми спостерігаємо перехід від декларативного егалітаризму молоді до прагматичного партнерства середнього віку і, зрештою, до специфічної рольової інверсії у старшому поколінні, де жінка набуває рис інструментального лідера сімейної групи.

Отже, вік виступає потужним диференціюючим чинником, що визначає не лише зміст, а й структуру очікувань чоловіків щодо сімейної ролі жінки. Виявлені тенденції підтверджують гіпотезу про те, що сучасне українське суспільство перебуває на етапі активної зміни ґендерної парадигми, де

традиційні стереотипи поступово витісняються більш адаптивними та гнучкими моделями взаємодії.

3.2 Вікові відмінності уявлень про професійну та публічну роль жінки

Перехід від аналізу сімейно-побутової сфери до дослідження уявлень чоловіків про професійну та соціальну активність жінок дозволяє зафіксувати глибинні зміни в ієрархії ґендерних цінностей. Якщо приватна сфера традиційно вважалася «жіночою», то публічний простір – кар'єра, наука, політика – довгий час залишався територією чоловічої домінантності. Проте результати вторинного аналізу даних (ВАД) свідчать, що сучасні чоловіки різних вікових груп демонструють складну палітру уявлень, де егалітарні декларації часто вступають у протиріччя з глибинними стереотипами про професійну компетентність.

Згідно з методологічним планом, представленим у Розділі 2, аналіз проводився за трьома віковими групами, що дозволило виявити динаміку сприйняття жінки як суб'єкта професійної діяльності та суспільного лідерства.

Молода генерація чоловіків (18-25 років) демонструє найбільш прогресивні установки щодо професійної реалізації жінок. Це покоління, сформоване в умовах глобалізації та диджиталізації, де доступ до знань не має ґендерних бар'єрів. Згідно з аналітичним звітом ГО «Інсайт» (2023) «Ґендерні стереотипи та ролі очима молоді» [13], молоді чоловіки в Україні демонструють найвищий рівень згоди з тезою, що жінка має право на будь-яку професію, включно з традиційно «чоловічими» сферами (рис. 3.4, рис. 3.5).

Рисунок 3.4 – Відповіді на запитання («Ґендерні стереотипи та ролі очима молоді» (2023) [13])

Рисунок 3.5 – Відповіді на запитання («Ґендерні стереотипи та ролі очима молоді» (2023) [13])

Особливий інтерес становить сприйняття жінок у науці та високотехнологічних галузях (STEM). Дослідження Л. Карлі та співавторів (2016) «Stereotypes About Gender and Science» [15] вказує на стійкість стереотипу «Жінка ≠ Науковець» у західних культурах. Проте вторинний аналіз українських даних показує, що серед вітчизняної молоді цей стереотип значно послабився. За даними «Індексу ґендерної рівності в Україні 2025» [6], понад 65% чоловіків віком до 25 років вважають жінок не менш здібними до технічних дисциплін, ніж чоловіків.

Суттєвим чинником трансформації у цій віковій групі став досвід повномасштабної війни. Як зазначається у «Оперативному ґендерному аналізі» ООН Жінки (2022) [19], масова залученість жінок до оборонного сектору та волонтерських рухів радикально змінила образ «жінки-фахівця» у свідомості молодих чоловіків. Сьогодні статус жінки як захисниці або професійного лідера у кризових ситуаціях сприймається цією когортою як природний, що деконструює застарілі уявлення про жіночу «емоційність» як перешкоду для професіоналізму.

У групі середньої дорослості (26-45 років) уявлення чоловіків набувають більш прагматичного забарвлення. Для чоловіків цієї вікової категорії професійна успішність жінки розглядається через призму сімейної економіки. Дані КМІС (2024) «Ставлення до ґендерних ролей» [14] свідчать, що близько 80% чоловіків цієї групи підтримують кар’єрні прагнення жінок. Основний мотив – підвищення добробуту домогосподарства та спільне несення фінансового тягаря в умовах кризи (рис. 3.6).

Рисунок 3.6 – Відповіді на запитання («Ставлення до ґендерних ролей в українському суспільстві» [14])

Однак аналіз виявляє приховану напругу, коли мова заходить про статусність та ієрархію. Хоча чоловіки середнього віку схвалюють «працюючу жінку», вони часто виявляють несвідомий супротив «жінці-керівнику». У межах теорії соціальних уявлень С. Московічі [1], ядром уявлень цієї групи залишається зв'язок «чоловік – лідер», тоді як егалітарні погляди на жіночу кар'єру займають периферійні зони. Це проявляється у збереженні так званої «скляної стелі» в уявленнях чоловіків: вони готові бачити жінку партнером, але не обов'язково – вищим за статусом керівником.

Дослідження М. Оганесян та Т. Марценюк (2021) [18] щодо залучення чоловіків до рухів за рівність показує, що саме у віковій групі 30–40 років спостерігається найбільший розрив між деклараціями та практикою. Чоловіки усвідомлюють переваги ґендерної рівності для суспільства, але в ситуації прямої професійної конкуренції з жінками можуть повертатися до стереотипних звинувачень у «браку інструментальності» у жінок. Таким чином, у цій групі

професійна роль жінки сприймається як «додаткова» або «паралельна» чоловічій, але рідко як домінантна.

Найбільш динамічні, хоч і приховані, зміни відбуваються у групі старших чоловіків (46-65+ років). Традиційно вважалося, що це найбільш консервативна група, яка обстоює модель «жінка – берегиня». Проте результати сучасних досліджень, зокрема мета-аналізу А. Шакері та М. Норта (2025) «The gender convergence effect in older age» [11], змушують переглянути цей погляд.

У старшому віці спостерігається ефект «ґендерної конвергенції», що має прямий вплив на сприйняття соціального статусу жінки. Чоловіки цієї групи, які вже завершили активну фазу кар'єрного зростання, починають вище оцінювати соціальну компетентність та організаційні здібності жінок. На відміну від чоловіків середнього віку, вони менше відчувають конкуренцію і частіше визнають перевагу жінок у сферах, що потребують соціального інтелекту та виваженості.

Важливою є корекція, внесена дослідженнями Н. Хенлона [17]: у літньому віці чоловіки стають більш «експресивними» (орієнтованими на стосунки), а жінки – більш «інструментальними». Це призводить до того, що чоловіки 60+ років у своїх уявленнях наділяють жінку високим соціальним статусом як «хранительки не лише дому, а й суспільних зв'язків». У професійному вимірі це проявляється у повазі до жінок-експертів у гуманітарних, медичних та управлінських сферах, де цінується досвід і мудрість.

Для глибшого розуміння відмінностей, було систематизовано дані вторинних джерел за трьома параметрами: ставлення до жіночого лідерства, підтримка жінки в STEM та оцінка важливості професії для ідентичності жінки.

1. Жіноче лідерство: Найвищий рівень підтримки – у молоді (18-25), де понад 75% чоловіків не бачать різниці у статі керівника (за даними «Інсайту» [13]) . У групі 26-45 років цей показник падає до 60%, що пояснюється згаданою конкурентною тривогою. У групі 60+ підтримка знову зростає до 68%, але зі зміщенням у бік «м'якого лідерства». (див. рис. 3.4, рис. 3.5).

2. Жінки в STEM (наука та технології): Вторинний аналіз праці Л. Карлі (2016) [15] у порівнянні з даними «Індексу ґендерної рівності 2025» [6] показує, що Україна демонструє вищу динаміку подолання стереотипів у технічних сферах серед молодих чоловіків, ніж європейські країни. Це пов'язано з активною популяризацією ІТ-сектору, де професіоналізм оцінюється за результатами («hard skills»), а не ґендером.

3. Професія як частина жіночої ідентичності: Якщо чоловіки старшого віку (60+) все ще схильні вважати професію для жінки «другорядною» після материнства, то для молоді (18-25) професійна самореалізація жінки сприймається як обов'язковий елемент її особистісної повноцінності.

Окремим аспектом, що пронизує всі вікові групи, є вплив війни. Згідно зі «Оперативним ґендерним аналізом» (2022) [19], війна змусила чоловіків усіх поколінь визнати високу ефективність жінки в публічній сфері. Жінка-волонтерка, жінка-лікарка, жінка-дипломатка стали новими символами професіоналізму. Це сприяло «кристалізації» нових соціальних уявлень, де професійна роль жінки перестала бути предметом дискусії, а стала фактором національного виживання. Чоловіки середнього віку, які раніше могли скептично ставитися до жіночого лідерства, під тиском обставин інтегрували ці нові образи у свою систему цінностей.

Підсумовуючи результати порівняльного аналізу, можна зробити наступні висновки:

–Для молодих чоловіків (18-25 років) характерним є егалітарний тип уявлень, де професійна роль жінки є автономною, рівноцінною та вільною від стереотипів «жіночих професій». Вони найбільш готові до сприйняття жінок у науці та технологіях.

–Чоловіки середнього віку (26-45 років) перебувають у стані «прагматичної трансформації». Вони підтримують роботу жінок з економічних міркувань, але зберігають внутрішні бар'єри щодо жіночої домінантності та статусної переваги.

–Старша вікова група (46-65+ років) демонструє парадоксальну лояльність до жіночого статусу через психологічні механізми ґендерної конвергенції. Зменшення потреби в особистій інструментальності дозволяє їм більш об’єктивно оцінювати соціальну силу та управлінський потенціал жінок.

Таким чином, вік виступає не лише як хронологічний показник, а й як чинник, що визначає рівень готовності чоловіків до сприйняття жінки як повноправного суб’єкта публічного простору. Виявлені тенденції підтверджують поступовий перехід українського суспільства до егалітарної моделі, де професійна реалізація жінки стає невід’ємною частиною соціально-психологічного ландшафту сучасності.

3.3 Соціально-психологічна інтерпретація виявлених вікових тенденцій

Завершальний етап порівняльного аналізу соціально-психологічних уявлень чоловіків вимагає синтезу отриманих результатів та визначення векторів їхньої трансформації під впливом екзогенних факторів. Сучасне українське суспільство перебуває у стані перманентної кризи, зумовленої повномасштабною війною, економічною нестабільністю та прискореною цифровізацією. Ці чинники виступають потужними каталізаторами переосмислення ґендерних установок чоловіків, змушуючи їх відходити від традиційних патріархальних схем на користь більш гнучких, адаптивних та егалітарних моделей взаємодії.

Згідно з методологією ВАД, описаною в другому розділі, було проаналізовано дані за трирічний період (2022–2025), що дозволяє зафіксувати не лише статичні уявлення, а й динамічні зсуви у свідомості чоловіків різних вікових груп.

Найбільш значущим соціальним викликом, що трансформував уявлення чоловіків, стала повномасштабна російська агресія. Результати «Оперативного ґендерного аналізу в Україні» (ООН Жінки, 2022) [19] свідчать про те, що війна створила умови для «вимушеного егалітаризму». Масова мобілізація чоловіків та одночасне залучення жінок до лав ЗСУ, волонтерських рухів та управління громадами в умовах окупації чи обстрілів зруйнували монополію чоловіків на роль «єдиного захисника».

Для групи ранньої дорослості (18-25 років) війна стала фактором кристалізації егалітарних цінностей. Згідно з аналітичним звітом ГО «Інсайт» (2023) [13], понад 70% молодих чоловіків після початку вторгнення почали сприймати жінку як абсолютно рівноправного суб'єкта у питаннях національної безпеки та оборони. Це покоління демонструє найвищий рівень готовності до деконструкції стереотипу про «жіночу слабкість». Якщо до війни периферія їхніх соціальних уявлень (за Ж.-К. Абріком) [3] ще містила елементи патерналізму, то сучасна ситуація перемістила ідею жіночої автономії до центрального ядра їхньої свідомості.

У групі середньої дорослості (26-45 років) трансформація відбувається через механізм адаптації до нових побутових реалій. Розлука сімей через евакуацію призвела до того, що багато чоловіків вперше зіткнулися з необхідністю самостійного ведення господарства та догляду за дітьми без підтримки партнерки. Це породило напрям «прагматичної трансформації»: чоловіки почали вище цінувати неоплачувану домашню працю жінок. За даними КМІС (2024) [14], у цій віковій категорії спостерігається зростання на 15% частки тих, хто підтримує ідею повної рівності у розподілі сімейних обов'язків як способу виживання родини в кризі.

Важливим напрямом трансформації є зростання свідомого залучення чоловіків до дискурсу ґендерної рівності. У дослідженні М. Оганесян та Т. Марценюк (2021) [18] зафіксовано, що участь чоловіків у програмах

«HeForShe» та інших ініціативах сприяє розмиванню жорстких кордонів маскулінності. Чоловіки починають усвідомлювати, що ґендерні стереотипи обмежують і їх самих (феномен «маскулінної клітки»).

Основними чинниками залучення українських чоловіків до підтримки рівності, згідно з ВАД, є:

1.Емпатійний чинник – бажання кращого майбутнього для своїх доньок (характерно для групи 35-50 років).

2.Партнерський чинник – розуміння того, що успішна кар'єра дружини знижує психологічне навантаження на чоловіка як на «головного провайдера».

3.Ідеологічний чинник – цінності демократії та євроінтеграції, що є домінантними для молоді.

Уявлення чоловіків про статус жінки трансформуються від «доповнення до чоловіка» до «незалежного лідера». Згідно з «Індексом ґендерної рівності 2025» [6], ми спостерігаємо стійку тенденцію до схвалення жіночого лідерства в політиці та бізнесі. Понад 60% опитаних чоловіків різного віку погоджуються, що жінки-керівники є більш ефективними у кризовому менеджменті через вищий рівень емоційного інтелекту та схильність до компромісів.

Цифровізація економіки створила нові виклики для традиційних уявлень. Робота в ІТ та дистанційні формати зайнятості нівелювали фактор «фізичної сили», який раніше слугував виправданням чоловічої домінантності в професійній сфері. Вторинний аналіз праці Л. Карлі (2016) [15] у порівнянні з сучасними українськими даними показує, що стереотип «Жінка ≠ Науковець» в Україні активно витісняється.

Для чоловіків середнього віку (26-45 років) цей напрям трансформації є найбільш амбівалентним. З одного боку, вони вітають високі доходи дружин у технологічних сферах, з іншого – відчувають статусний дискомфорт, якщо жінка стає успішнішою. Однак загальний вектор спрямований на меритократію: уявлення про професійну компетентність жінки все частіше ґрунтуються на її

реальних досягненнях, а не на ґендерній приналежності. Це підтверджується даними КМІС (2024) [14], де 80% чоловіків віком до 45 років вважають професійну реалізацію жінки такою ж важливою, як і чоловічу.

Окремої уваги заслуговує трансформація уявлень у групі зрілості та пізньої дорослості (46-65+ років). Тут ми спостерігаємо специфічну «інверсію» або конвергенцію установок, що підтверджується дослідженнями Хенлон та ін. [17], а також мета-аналізом А. Шакері та М. Норта (2025) [11].

У цьому віці чоловіки стикаються з викликами погіршення здоров’я та втрати професійного статусу (вихід на пенсію), що змушує їх переоцінювати роль жінки. Літні жінки часто демонструють зростання інструментальності – вони беруть на себе керування фінансами сім'ї, стають більш домінантними у прийнятті стратегічних рішень. Натомість чоловіки стають більш орієнтованими на стосунки, емоційно залежними та «експресивними». Цей процес «Reclaimed Powers» (за Д. Гутманном) [10] веде до того, що у свідомості старших чоловіків образ жінки трансформується в образ «опори та емоційного центру», що фактично визнає її лідерство у приватній сфері. Така конвергенція є природним механізмом адаптації до старіння, де жорсткі ґендерні ролі поступаються місцем функціональній доцільності.

Незважаючи на позитивні вектори, процес трансформації не є безхмарним. Використання теорії соціальних уявлень дозволяє виявити зони супротиву. Центральне ядро уявлень багатьох чоловіків (особливо середньої вікової групи) все ще містить установку на «первинність чоловічого лідерства». Трансформація часто відбувається на рівні периферії: чоловік погоджується на рівність у побуті, але очікує підпорядкування у важливих життєвих рішеннях.

Основними бар’єрами для поглиблення егалітарних установок є:

1. Соціальний тиск середовища – очікування від чоловіка «традиційної мужності» (особливо у малих громадах).

2. Страх втрати статусу – сприйняття успіху жінки як власної поразки.

3. Брак позитивних рольових моделей – дефіцит публічних прикладів «залучених батьків» або чоловіків, що підтримують кар’єру дружини без самопринижения.

Однак, порівнюючи результати досліджень 2021 року з даними 2025 року, можна констатувати, що «периферійні» егалітарні установки поступово проникають у «ядро». Це означає, що рівність перестає бути модою і стає внутрішнім переконанням дедалі більшої кількості чоловіків.

Проведений порівняльний аналіз на основі вторинних даних дозволяє сформулювати цілісну картину трансформації соціально-психологічних уявлень чоловіків в Україні:

1. Вектор егалітаризації: Під впливом війни та глобальних цінностей чоловіки всіх вікових груп демонструють рух у бік визнання жіночої автономії. Найшвидше цей процес відбувається у молоді (18-25 років), найповільніше – у групі 26-45 років через фактори конкуренції.

2. Вікова специфіка: Якщо у молоді трансформація ґрунтується на ідеології та цифрових цінностях, то у середнього віку – на прагматизмі та економічному виживанні, а у старшого – на психологічній конвергенції ролей та потребі в емоційній підтримці.

3. Роль соціальних викликів: Війна виступила як «шоковий терапевт» ґендерних відносин, прискоривши зміни, які у мирний час могли б тривати десятиліттями. Жінка-захисниця та жінка-лідер стали невід'ємною частиною соціальної реальності, що змусило чоловіків переглянути свої базові установки.

4. Прогноз: Подальша трансформація залежатиме від інституційної підтримки ґендерної рівності (освіта, медіа) та здатності чоловіків адаптуватися до нових форм маскулінності, які передбачають емоційну відкритість та партнерство замість домінування.

Таким чином, уявлення чоловіків про роль жінки сьогодні є динамічною системою, яка перебуває у стані активного оновлення. Виявлені тенденції підтверджують гіпотезу дослідження про вікову обумовленість та нелінійний характер розвитку ґендерних установок в умовах сучасних викликів.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було проведено комплексний порівняльний аналіз соціально-психологічних уявлень чоловіків різних вікових груп щодо ролі жінки в сучасних умовах. На основі застосування методології вторинного аналізу даних (ВАД) та інтерпретації результатів емпіричних досліджень за період 2021–2025 років, було сформульовано такі висновки:

1. Загальна спрямованість трансформацій. Встановлено, що ґендерні установки українських чоловіків перебувають у стані активного переходу від традиційних патріархальних схем до егалітарних моделей. Проте цей процес не є лінійним: він суттєво медіюється віком респондентів, їхнім соціальним досвідом та інтенсивністю впливу екзогенних факторів (війна, цифровізація). Згідно з теорією Ж.-К. Абріка [3], ми спостерігаємо поступове проникнення егалітарних елементів із периферії соціальних уявлень до їхнього центрального ядра, що свідчить про зміну суспільної норми.

2. Вікова специфіка сприйняття сімейно-побутової ролі жінки:

–Рання дорослість (18–25 років) демонструє найвищий рівень декларативного егалітаризму. Молоді чоловіки сприймають розподіл домашніх обов’язків як справедливе партнерство, що підкріплюється спільним досвідом подолання викликів війни.

–Середня дорослість (26–45 років) характеризується «прагматичним егалітаризмом». Чоловіки цієї групи підтримують рівність у побуті як стратегію виживання сім’ї, проте часто зберігають внутрішні конфлікти через невідповідність реальності традиційним очікуванням від «чоловіка-провайдера».

–Зрілість та пізня дорослість (46–65+ років) виявляє феномен «ґендерної конвергенції». Попри зовнішній консерватизм, у цій групі відбувається психологічна інверсія ролей: жінки стають більш інструментальними та домінантними в управлінні фінансами й побутом, а чоловіки – більш емоційно залежними та експресивними.

3. Трансформація уявлень про професійну та публічну реалізацію жінки:

–У групі молоді жіноче лідерство, особливо у сферах STEM та IT, сприймається як природний стандарт. Цифровізація нівелювала стереотипи про «чоловічі» професії, пов’язані з фізичною силою.

–Чоловіки середнього віку демонструють найбільш амбівалентні установки: вони вітають професійний успіх жінки з економічних міркувань, але можуть відчувати статусний дискомфорт у разі її домінування в кар’єрі («прагматична трансформація»).

–У старшій групі спостерігається парадоксальна лояльність до жіночого статусу, що пояснюється зниженням особистих кар’єрних амбіцій чоловіків та визнанням соціальної сили жінок як фактору стабільності громади.

4. Вплив сучасних соціальних викликів. Повномасштабна війна виступила потужним каталізатором змін, змусивши чоловіків переглянути базові установки через «шокову адаптацію». Масова мобілізація та активне залучення жінок до оборони й волонтерства зруйнували монополію чоловіків на роль «захисника». Це призвело до того, що жінка-лідер та жінка-автономний суб’єкт стали невід’ємною частиною реальності у свідомості чоловіків усіх вікових когорт.

5. Бар’єри та вектори подальшого розвитку. Основними перешкодами для повної егалітаризації залишаються соціальний тиск патріархального середовища та дефіцит позитивних рольових моделей «нової маскулінності». Прогноз розвитку уявлень вказує на подальше розмивання жорстких ґендерних кордонів, де вікові відмінності будуть поступово нівелюватися на користь особистісної компетентності та емоційного партнерства.

Таким чином, результати аналізу підтверджують гіпотезу про те, що вік є ключовим диференціюючим фактором у формуванні ґендерних уявлень чоловіків, а сучасні кризи прискорюють відхід від традиціоналізму, роблячи егалітарні установки базовим елементом соціально-психологічної адаптації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було проведено комплексне теоретико-прикладне дослідження соціально-психологічних уявлень чоловіків різних вікових груп про роль жінки в сучасному українському суспільстві. Використання методології вторинного аналізу даних дозволило зафіксувати динаміку трансформації ґендерних установок у період 2021–2025 років, що характеризується глибокими суспільними трансформаціями та впливом воєнного стану. За результатами роботи сформульовано такі положення:

Теоретичний аналіз проблеми підтвердив, що ґендерні уявлення є складною системою знань, оцінок та очікувань, які регулюють взаємодію між статями. У контексті соціальної психології, спираючись на теорію Ж.-К. Абріка [3], встановлено, що ці уявлення мають дворівневу структуру.

–*Центральне ядро* уявлень чоловіків в Україні традиційно базувалося на патріархальних стереотипах «чоловіка-годувальника» та «жінки-берегині». Це ядро відзначається високою ригідністю та стабільністю.

–*Периферійна система* є більш динамічною і саме вона першою реагує на соціальні зміни. Дослідження показало, що егалітарні елементи (ідеї рівності прав та можливостей), які раніше перебували на периферії, під впливом соціально-економічних чинників та війни почали інтегруватися в центральне ядро свідомості чоловіків.

Було доведено, що ґендерні ролі жінки еволюціонують від монофункціональних (обмежених приватним простором) до мультифункціональних моделей, де професійна реалізація та публічна активність стають невід’ємними атрибутами жіночої ідентичності в очах чоловіків.

Важливим результатом роботи стало підтвердження гіпотези про те, що вік є ключовим медіатором сприйняття жіночої ролі. Кожен етап дорослості (рання, середня та зріла) накладає специфічний відбиток на ґендерні установки чоловіка:

–Для *ранньої дорослості* характерна орієнтація на ідеологічні стандарти рівності, що диктуються глобалізаційними процесами.

–Для *середнього віку* — прагматична адаптація до реалій ринку праці та необхідність партнерства в сім'ї.

–Для *зрілості* — феномен «ґендерної конвергенції», коли чоловіки стають більш схильними до експресивності та емоційної близькості, визнаючи при цьому інструментальне лідерство жінки.

У другому розділі обґрунтовано вибір ВАД як адекватного інструменту для вивчення масової свідомості в умовах кризи. Було сформовано систему критеріїв валідизації джерел, що дозволило синтезувати дані з різних інституцій (КМІС, ООН Жінки, ГО «Інсайт», Апарат Урядової уповноваженої) [14, 19, 13, 6]. Це дало змогу охопити широку вибірку (сукупно понад 10 000 респондентів у різних джерелах), що було б неможливо в межах одного локального дослідження. Розроблена схема структурування даних за сферами (сімейно-побутова та професійно-публічна) забезпечила логічну послідовність порівняльного аналізу.

Порівняльний аналіз уявлень у сфері сім'ї (підрозділ 3.1) виявив такі тенденції:

–*Молоді чоловіки (18–25 років)* демонструють найвищий рівень декларативного егалітаризму. Вони активно підтримують ідею рівного розподілу домашніх обов'язків та догляду за дітьми. Проте зафіксовано розрив між установками та практикою: молоді чоловіки часто не мають реального побутового досвіду, тому їхні погляди є скоріше ціннісним вибором, ніж звичкою.

–*Чоловіки середнього віку (26–45 років)* перебувають у стані «прагматичного партнерства». Для цієї групи характерне визнання фінансового внеску жінки як критично важливого. Вони вже не сприймають роботу дружини як загрозу своєму статусу, проте зберігають певні стереотипи щодо «жіночої» природи емоційної праці в сім'ї.

–*Представники зрілого віку (46–65+ років)* демонструють специфічну трансформацію. Згідно з концепцією Д. Гутманна [10] про «reclaimed powers», у цьому віці чоловіки часто делегують жінці роль «стратегічного керівника» сім’ї. Уявлення цієї групи трансформуються від моделі «жінка — підпорядкована домогосподарка» до моделі «жінка — авторитет та опора», що свідчить про глибоку психологічну адаптацію до старіння через зміну ґендерних акцентів.

У публічній сфері (підрозділ 3.2) виявлено суттєве зниження рівня скепсису чоловіків щодо жіночої компетентності:

–Понад 65% чоловіків молодіжної когорти (згідно з «Індексом 2025» [6]) вважають жінок так само здібними до технічних наук (STEM), як і чоловіків. Це свідчить про розмивання стереотипу «чоловічого інтелекту».

–Чоловіки середнього віку почали вище оцінювати лідерський потенціал жінок в умовах кризи. Гнучкість та багатозадачність, які традиційно приписувалися жінкам, стали сприйматися як ключові професійні переваги в сучасному турбулентному середовищі.

–Старше покоління чоловіків, попри залишки консервативних поглядів, під тиском соціальних фактів (успішні жінки-політикині, лікарки, дипломатки) інтегрувало у свої уявлення образ жінки як повноправного суб’єкта публічного простору.

Дослідження (підрозділ 3.3) підтвердило, що повномасштабна війна виступила як «шоковий медіатор», який прискорив трансформацію уявлень на десятиліття вперед.

–Масова залученість жінок до сектору безпеки та оборони (жінка-захисниця) остаточно зруйнувала монополію чоловіків на роль «захисника». Це призвело до кризи традиційної маскулінності, яка тепер змушена переформатовуватися у бік більшої гнучкості.

–Волонтерська активність та лідерство жінок у гуманітарній сфері («Оперативний ґендерний аналіз» 2022 [19]) змусили чоловіків визнати ефективність жіночих мережевих структур, що виявилися більш життєздатними в умовах хаосу.

–Війна змусила чоловіків «дозволити» собі бути експресивними (виявляти страх, біль, потребу в підтримці), що автоматично підвищило цінність емоційної ролі жінки як партнера, а не просто як «допоміжного персоналу».

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що в українському суспільстві відбувається перехід від «конфліктної маскулінності» (де чоловік намагається утримати владу) до «партнерської маскулінності».

Виявлені вікові тенденції свідчать про те, що майбутнє ґендерних уявлень в Україні буде визначатися не біологічною статтю, а соціальною компетентністю. Проте залишається ризик «відкату» до патріархальних цінностей після завершення війни як механізму психологічного захисту та прагнення до «старого порядку». Тому критично важливим є подальший моніторинг цих змін.

На основі результатів роботи пропонується:

1. *Для системи освіти:* Розробляти програми ґендерного виховання для юнаків, фокусуючись не лише на деклараціях, а й на практичних навичках побутового партнерства.

2. *Для медіа та державних органів:* Продовжувати популяризацію образів жінок у «нетипових» професіях, оскільки це безпосередньо впливає на формування периферійної системи уявлень чоловіків старших груп.

3. *Для психологів-практиків:* При роботі з чоловіками середнього та зрілого віку враховувати феномен «ґендерної конвергенції» та допомагати їм адаптуватися до зростаючої суб'єктності жінок у сім'ї та на роботі, знімаючи тривогу через втрату «статусу домінанта».

Робота підтвердила, що уявлення чоловіків про роль жінки в сучасній Україні є динамічною системою, де вік виступає як фактор, що визначає швидкість та глибину прийняття егалітарних змін. Попри збереження певних стереотипних елементів, загальний вектор трансформації спрямований на формування партнерської моделі взаємодії, що є показником психологічної зрілості та стійкості суспільства перед викликами часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Moscovici S. Social representations: Explorations in social psychology. Cambridge : Polity Press, 2000. 416 p.

2. Moscovici S. The phenomenon of social representations. Social Representations / ed. by R. M. Farr, S. Moscovici. Cambridge : Cambridge University Press, 1984. P. 3–69.

3. Abric J. C. Central system, peripheral system: their functions and roles in the dynamics of social representations. *Papers on Social Representations*. 1993. Vol. 2. P. 75–78.

4. Ткалич М.Г. Психологія ґендерної взаємодії персоналу організацій : монографія. Київ – Запоріжжя : ЗНУ, 2015 315 с.

5. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Ґендерна психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2004. 308 с.

6. Індекс ґендерної рівності в Україні 2025: аналітичний звіт. Апарат Урядової уповноваженої з питань ґендерної політики. 2025. URL : https://euneighbourseast.eu/news/publications/gender-equality-index-in-ukraine-2025/

7. Parsons T., Bales R. F. Family, Socialization and Interaction Process. London : Routledge, 1956 (Reprint 2003). 422 p.

8. Eagly A. H., Wood W. Social role theory. *Handbook of theories of social psychology* / ed. by P. A. M. Van Lange et al. 2012. Vol. 2. P. 458–476.

9. Bem S. L. The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality. New Haven : Yale University Press, 1993. 244 p.

10. Gutmann D. Reclaimed Powers: Toward a New Psychology of Men and Women in Later Life. Northwestern University Press, 1994. 275 p.

11. Shakeri A., & North M. S. The gender convergence effect in older age: A meta–analytic review comparing modern attitudes toward younger, middle–aged, and older women and men. *Psychological Bulletin*. 2025. 151(3), P. 261–284.

12. Кікінежді О. М. Ґендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 400 с.

13. Ґендерні стереотипи та ролі очима молоді: до і після початку повномасштабної російської агресії: аналітичний звіт / ГО «Інсайт»; за заг. ред. Т. Касянчук. 2023. URL : https://www.insight-ukraine.org/uk/library/gender-study-war/

14. Ґендерне дослідження НДІ 2024: Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в українському суспільстві : пресреліз / КМІС. 2024. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1429&page=1&t=8

15. Carli L. L., Alawa L., Lee Y., Zhao B., Kim E. Stereotypes About Gender and Science: Women ≠ Scientists. *Psychology of Women Quarterly*. 2016. Vol. 40, Issue 2. P. 244–260.

16. Davis S. N., Greenstein T. N. Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*. 2009. Vol. 35. P. 87–105.

17. Hanlon N. Caring masculinities and affective equity: the role of caring in gender justice and transforming masculinities. The Peace Institute International Symposium Men, Equality, Care Practices. Ljubljana. 2019.

18. Оганесян М. М., Марценюк Т. О. Чинники залучення українських чоловіків до чоловічих рухів на підтримку ґендерної рівності. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2021. Т. 4. С. 47–59.

19. Оперативний ґендерний аналіз в Україні / ООН Жінки (UN Women Ukraine). 2022. 54 с.

20. Vandello, J. A., & Bosson, J. K. (2012, September 17). Hard Won and Easily Lost: A Review and Synthesis of Theory and Research on Precarious Manhood. *Psychology of Men &Masculinity*. Advance online publication.